

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІНАНСІВ ТА ОБЛІКУ
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія**

КУКУРУДЗ ВОЛОДИМИР ЮРІЙОВИЧ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр»

**Сучасний стан та напрями реформування системи пенсійного
забезпечення в Україні / The current state and directions of
reforming the pension system in Ukraine**

Освітньо-наукова програма «Публічні фінанси»

Виконав:
студент групи ФПФм-21
Кукурудз В.Ю.

Науковий керівник:
Квасниця О. В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	6
1.1. Концептуальні засади функціонування та принципи пенсійного забезпечення.....	6
1.2. Особливості функціонування пенсійного забезпечення в Україні.....	13
Висновки до розділу 1.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	19
2.1. Моніторинг системи пенсійного забезпечення в Україні.....	19
2.2. Оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення у пенсійній системі України.....	28
2.3. Проблеми реформування законодавства в сфері пенсійного забезпечення.....	35
Висновки до розділу 2.....	41
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	44
3.1. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення та можливості його застосування до вітчизняної практики.....	44
3.2. Напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні.....	49
Висновки до розділу 3.....	54
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТОК.....	64

ВСТУП

Актуальність теми. У ХХІ столітті в більшості країн постає низка проблемних питань соціального характеру. Однією з найбільших проблем, з якими стикаються країни в усьому світі, є старіння населення. Україна на сучасному етапі свого розвитку не є винятком. Основним завданням на шляху становлення та розвитку демократичного суспільства в нашій державі є управління його життям на засадах формування ринкових відносин, утвердження засад правової та соціально орієнтованої держави, де свобода і права громадян був би найбільшою соціальною цінністю. Але реформування більшості соціальних питань в Україні супроводжується низкою протиріч. Особливо гостро ці протиріччя постають у системі пенсійного забезпечення, яка становить основу матеріального становища громадян.

Нинішній розвиток пенсійного забезпечення нашої країни свідчить про відсутність соціальної справедливості, пенсійної культури та надійних і ефективних фінансових механізмів, які б забезпечували наших громадян необхідними коштами. Тому сучасна національна пенсійна система не в змозі захистити пенсіонерів від бідності. Тому неминучим є проведення пенсійних реформ, які б сприяли вирішенню поточних і майбутніх проблем у цій сфері.

Наразі пенсії в Україні перебувають у стані, який вимагає кардинальних реформ. В умовах надзвичайно низького рівня фінансування пенсійної системи ця проблема потребує невідкладного вирішення. Заходи, спрямовані на вирішення цієї проблеми, зокрема нове законодавче відстрочення виходу на пенсію та зниження рівня реальних пенсій, не призводять до бажаних результатів і не сприяють підвищенню ефективності пенсійного забезпечення громадян України.

Для досягнення достатнього рівня пенсійного забезпечення в Україні доцільно запропонувати такі моделі, за допомогою яких можна вирішувати проблеми в умовах економічної, політичної та демографічної нестабільності, короткострокової перспективи. термін і в довгостроковій перспективі. У зв'язку

з цим необхідно розвивати та вдосконалювати теоретичні, методичні та прикладні аспекти пенсійного забезпечення в нашій країні.

Вітчизняні науковці у своїх працях розглянули питання ефективності пенсійного забезпечення, вдосконалення пенсійної системи, ефективності оцінки податкового тиску, зокрема: А. Бахмач, О. Васильєв, А. Гриненко, О. Кириленко, О. Коваль, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Новиков, Д. Полозенко, М. Ріппа, І. Сазонець, А. Сидорчук, О. Соломка, Л. Ткаченко, В. Тропіна, В. Толуб'як, А. Федоренко, М. Шаварина, Н. Шаманська, С. Юрій, А. Якимів та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою даного дослідження є підтвердження соціально-економічної ефективності пенсійного забезпечення громадян України з теоретичного, методологічного та прикладного аспектів та подальша розробка заходів, спрямованих на підвищення його рівня.

Поставлена мета була досягнута шляхом вирішення наступних завдань:

- розглянути концептуальні засади функціонування та принципи пенсійного забезпечення;
- узагальнити особливості функціонування пенсійного забезпечення в Україні;
- здійснити моніторинг системи пенсійного забезпечення в Україні;
- оцінити стан недержавного пенсійного забезпечення у пенсійній системі України;
- узагальнити проблеми реформування законодавства в сфері пенсійного забезпечення;
- дослідити зарубіжний досвід пенсійного забезпечення та можливості його застосування до вітчизняної практики;
- запропонувати напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси пенсійного забезпечення як соціально-економічного явища.

Предметом дослідження є теоретико-методичні положення й практичні аспекти пенсійного забезпечення громадян України.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціально-наукові методи, зокрема аналітичний метод, метод статистичного аналізу, метод порівняння, дедуктивний та індуктивний методи, методи аналізу та синтезу, графічний метод, системний аналіз.

Інформаційну базу дослідження складають Конституція України; Закони України; Укази Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; звіти Пенсійного фонду України; офіційні дані Державної служби статистики України; матеріали звітів з офіційних електронних ресурсів Державного комітету статистики, Пенсійного фонду України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених.

Наукова новизна одержаних результатів включає поглиблення теоретичних, методологічних та практичних аспектів пенсійного забезпечення громадян України на основі концепції соціально-економічної ефективності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості вдосконалення методики для розрахунку соціально-економічної ефективності пенсійного забезпечення громадян України та її вдосконалення на індивідуальному та національному рівнях.

Апробація результатів дослідження. Ключові наукові положення та одержані результати досліджень опубліковані у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету: *Особливості функціонування пенсійного забезпечення в Україні (Актуальні питання фінансової науки та практики, 2023)*. Напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні (*Фінансове забезпечення сталого розвитку 2024*). Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення (*Актуальні питання фінансової науки та практики, 2024*).

Структура та обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 66 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Концептуальні засади функціонування та принципи пенсійного забезпечення

Рівень пенсійного забезпечення слугує індикатором економічного та соціального стану населення країни. Після виходу на пенсію людина втрачає свої поточні джерела доходу, і в умовах перехідної економіки сподівається на підтримку від державної системи пенсійного забезпечення. Пенсіонери складають значну частину населення, і держава не може ігнорувати цю велику групу громадян. Уряд забезпечує соціальний захист пенсіонерів через виплату пенсій та регулярне переглядання їх розмірів у зв'язку із зростанням вартості мінімального споживчого кошика.

Протягом років незалежності нашої держави проблеми пенсійного забезпечення стали надзвичайно актуальними. Пенсійна система в Україні є державною і складає основу системи соціального захисту населення.

Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії [8, с. 4].

Система пенсійного забезпечення включає в себе групу непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, а також інших, що отримують пенсії, надбавки, підвищення до пенсій, компенсаційні виплати, додаткові пенсії та державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. Фінансування Державної пенсійної програми здійснюється за рахунок обов'язкових внесків підприємств, установ, організацій, громадян, а також з Державного бюджету, фондів соціального страхування та інших джерел.

У 2004 році в Україні була впроваджена трирівнева система пенсійного забезпечення [18, с. 20].

«Перший рівень - це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на принципах солідарності та субсидіювання, здійснення виплат пенсій та надання соціальних послуг за рахунок Пенсійного фонду.

Другий рівень - це накопичувальна система загальнообов'язкового державного страхування, яка ґрунтується на принципах накопичення коштів страхованими особами у Накопичувальному фонді та фінансування витрат на виплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат.

Третій рівень - це система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на добровільній участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання пенсійних виплат на умовах та в порядку, встановлених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення»[18, с. 20].

Незважаючи на початок пенсійної реформи в Україні з 2004 року і введення трирівневої пенсійної системи, головною невирішеною проблемою є дефіцит коштів у бюджеті Пенсійного фонду України. Це призводить до того, що пенсії не можуть повністю покриватися, і потрібні додаткові кошти з Державного бюджету. Як наслідок, загальний рівень пенсійного забезпечення залишається недостатнім.

Головна мета пенсійної системи полягає в забезпеченні громадян достойним, стабільним та надійним доходом у пенсійний вік, в разі інвалідності, втрати годувальника та в інших ситуаціях. Однак поточна система не відповідає цим вимогам, не гарантує гідних пенсій та створює фінансові проблеми для країни.

Таким чином, розуміння пенсійної системи і системи пенсійного забезпечення різниться серед дослідників. Однак, загальна мета полягає у гарантуванні громадянам «права на пенсійне забезпечення відповідно до законодавства України» [37].

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» підсистему пенсійного забезпечення ми розглядаємо як

об'єднану систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення (рис. 1.1).

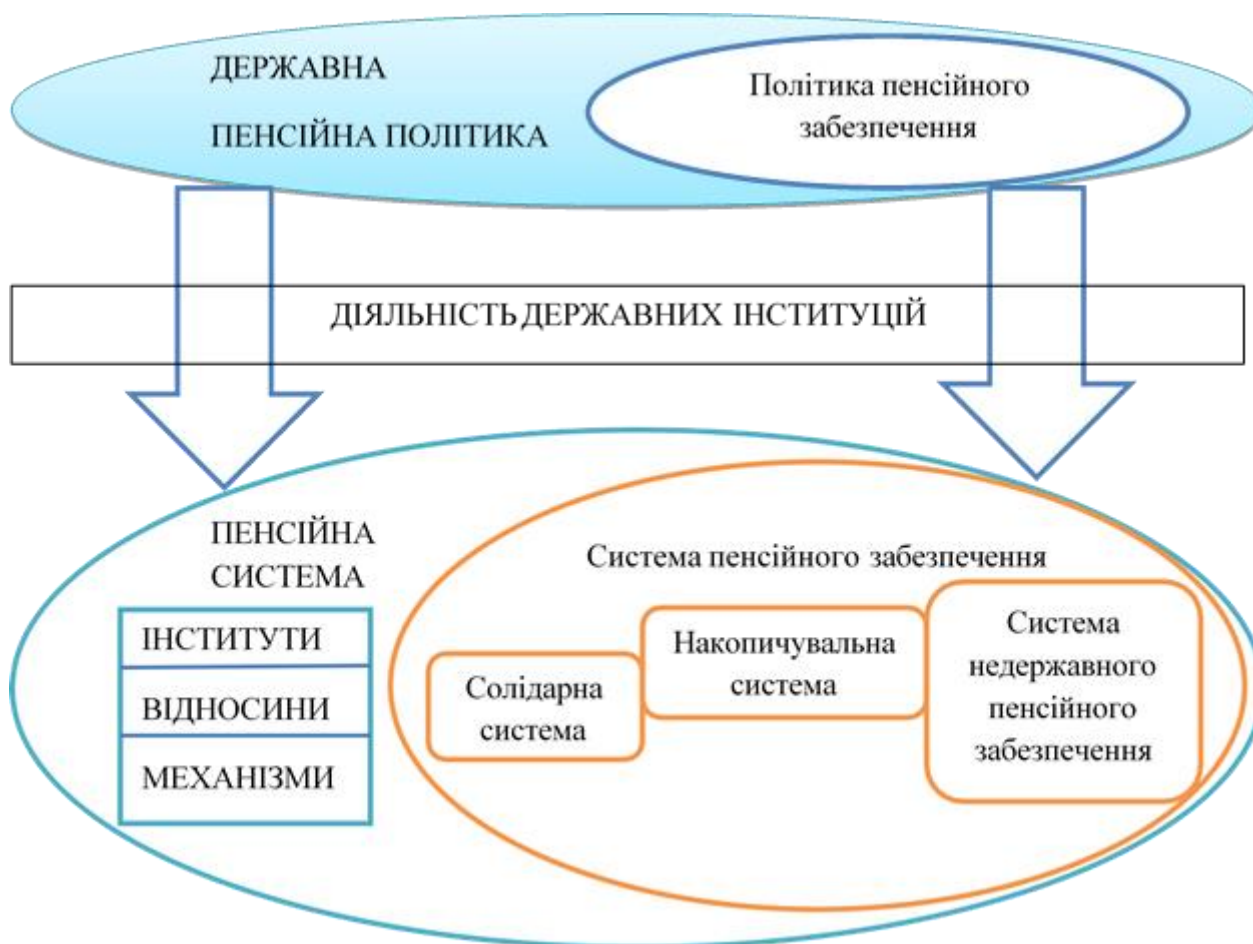

Рис. 1.1. Схема утворення системи пенсійного забезпечення[37].

Підсистеми системи пенсійного забезпечення можна розглядати як індивідуальні комплекси з власними компонентами, що будуть конкретизовані пізніше. Термін «рівні пенсійного забезпечення» використовується паралельно з назвами цих систем, проте існує різниця у їх тлумаченні. Багато авторів вважають, що «солідарна система» і «солідарний рівень» є взаємозамінними, так само як і для двох інших систем-рівнів пенсійного забезпечення, згідно з законодавством України. Однак наша точка зору полягає в тому, що у цих термінах існують різниці у змісті. Ми розглядаємо кожну систему пенсійного забезпечення як сукупність складових, спрямованих на реалізацію державної

політики забезпечення певного рівня пенсійних виплат особам, які мають право на пенсію. Таким чином, «солідарний рівень» відноситься до отримувачів пенсій на цьому рівні, а «солідарна система» - до сукупності елементів, які забезпечують пенсіонерів на цьому рівні.

Реформування та розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні відбуваються під впливом трансформацій, що характеризують всі аспекти суспільних відносин в країні. Однак невирішеність деяких ключових питань і загострення проблем у цій сфері відображають стан політичної та економічної системи нашої країни. Відсутність науково обґрунтованих та на прикладах досліджених концепцій реформування пенсійного забезпечення ускладнює розв'язання цих проблем, які гальмують процеси реформування пенсійної системи і призводять до збереження застарілих принципів солідарної пенсійної системи країни [4, с. 12].

Оскільки система пенсійного забезпечення зачіпає значну частину суспільства, важливо розглянути особливості реформ у цій сфері. Згідно з трактуванням автора, визначимо лише ті характеристики, що повністю стосуються реформ пенсійної системи:

- спрямованість на прогресивний суспільний розвиток, тобто підвищення якості життя переважної більшості громадян країни;
- поступовість і наполегливість змін сприяють органічності суспільства, стабільності суспільного розвитку, уникненню насильницьких методів і кризових явищ;
- проведення під керівництвом державної влади, оскільки її дієздатність та ефективність вирішальні для успішної реформи;
- цілеспрямованість, яка передбачає чітке визначення мети реформи;
- законність, що підкреслює важливість правового забезпечення реформаторських змін.

Будь-яке реформування має відбуватися згідно з певними правилами, принципами, базуватися на певних положеннях. Такі положення були визначені в енциклопедії державного управління С. Кравченком [22], і на їх основі можна

розкрити зміст принципів функціонування соціальних систем стосовно реформування системи пенсійного забезпечення, вказуючи на її мету, орієнтацію функціонування в майбутньому, побудову моделі функціонування системи, передбачення перетворень системи, дотримання єдиної ідеї, прогнозування подальшого розвитку системи та врахування ризиків її функціонування. Ці положення відповідають на запитання, як має відбуватися реформування.

Таким чином, відповідно до кожного з наведених положень можна встановити принципи, якими необхідно керуватися при реформуванні системи. На нашу думку, першочерговими принципами мають бути: визначення цілей, стратегічне бачення, відкритість, адаптивність, законність, передбачуваність результату тощо.

Зміст названих принципів може бути пояснений з певними варіаціями, але без зміни їх суті, залежно від системи, до якої вони застосовуються. Тому в цьому контексті зміст принципів адаптований для реформування соціальних систем, зокрема системи пенсійного забезпечення. Виконання цих принципів створює основу для успішної реформи.

Однак залишається відкритим питання, хто є суб'єктами системи пенсійного забезпечення та хто є об'єктами цієї системи. Суб'єкти розглядаються як складові системи, між якими встановлюються зв'язки різного характеру. Об'єкти – це найближче зовнішнє середовище, на яке в першу чергу спрямована діяльність системи через її вплив.

Якщо система складна, має не одну, а кілька основних цілей, тобто вона багатогранна, то необхідно, щоб ці цілі були узгоджені і була хоча б одна, яка об'єднує елементи або підсистеми в єдине ціле. Крім того, мета системи повинна узгоджуватися з метою надсистеми, а остання першою реформує підсистему.

Оскільки, як ми визначили, українська пенсійна система складається з трьох основних підсистем, необхідно встановити елементи кожної з них.

Підставою для цього може слугувати Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [37].

Тому за ст. 3 Закону «до суб'єктів солідарної системи відносять застрахованих осіб, тобто тих, хто «сплачує ... у встановленому законом порядку страхові внески; страхувальники – «роботодавці та інші особи, які відповідно до закону сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та/або є платниками» уповноважений банк тобто той, який «провадить розрахунково-касові операції з коштами Пенсійного фонду»; підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій та Пенсійний фонд» [37].

Термін «пенсійний фонд» вживається в українському законодавстві у двох значеннях, а саме: як цільовий фонд, який створюється відповідно до законодавства і акумулює страхові внески застрахованих осіб та як центральний орган виконавчої влади, «що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню [38].

Так, Пенсійний фонд у контексті державної інституції відноситься до складових солідарної підсистеми системи пенсійного забезпечення. Елементи цієї підсистеми виконують різні функції, включаючи відрахування коштів, їх облік, збереження та перерозподіл з метою виплати пенсій громадянам на солідарному рівні. Аналогічно, елементами накопичувальної підсистеми та підсистеми недержавного пенсійного забезпечення можна вважати відповідно накопичувальний фонд (у разі його існування) та недержавні пенсійні фонди.

Хоча функції цих елементів можуть бути подібними, направленість кожної підсистеми різна - обов'язковість страхування та страхування на власний розсуд, а також обсяги та терміни. Тому, до елементів кожної з цих підсистем слід віднести:

- осіб, від імені та на користь яких здійснюється накопичення й інвестування коштів;

- підприємства, установи, організації та фізичні особи, які здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення;
- юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами;
- зберігачів – банки, які забезпечують зберігання активів та обслуговування коштів пенсійних фондів;
- страхові організації [37].

Кожен з названих елементів має забезпечити функціонування підсистеми як відносно відокремленої частини елементів для досягнення загальної мети всієї системи. Управління системою можна розглядати з двох точок зору: управління всередині системи та управління нею надсистемою, що може бути важливим чинником у її функціонуванні.

Для солідарної підсистеми Пенсійний фонд виступає елементом, що здійснює управління нею як державний орган. Для накопичувальної підсистеми та підсистеми недержавного пенсійного забезпечення таким елементом є юридичні особи, що керують адмініструванням пенсійних фондів та управлінням пенсійними активами. Обидва типи управління діють у межах правового поля, визначеного політикою соціального і пенсійного забезпечення.

Очевидно, що існують інші способи визначення елементів пенсійної системи. Н.Ткаченко окремо відзначила складові діючої пенсійної системи «суть пенсії, страховий стаж, державне пенсійне забезпечення, права на пенсії, розмір пенсій, загальний порядок визначення середньомісячного заробітку для обчислення пенсії, пенсії за віком, діючі методики, нарахування пенсії» [42, с.171]. Однак ми вважаємо, що цей підхід розглядає пенсійну систему з точки зору фінансування, а не з точки зору управління та операцій відповідних установ та установ.

Соціальні відносини та економічний розвиток впливають на функціонування та реформування пенсійної системи, водночас виступають інституційними чинниками та впливом зовнішнього середовища. Саме на це вказував В. Толуб'як: «успішне запровадження та функціонування системи

обов'язкового індивідуального накопичення вимагає того, аби в країні протягом кількох років відбувалося економічне зростання. Лише економіка, що зростала протягом кількох останніх років, може дозволити собі перехід до такої системи» [47, с. 238].

Водночас зміна цієї підсистеми на складову іншої системи впливає на неї: «Реформування пенсійної системи може підвищити ефективність праці за рахунок стимулювання та узаконення неофіційних доходів, а також шляхом створення джерел доходу для стимулювання економічне зростання» [47, с.47].

На зв'язок одночасних змін у підсистемах вказав у своєму дослідженні В. Тропіна: «Зміни в соціально-економічній системі нашої країни та перехід до маркетизації за останні два десятиліття повністю змінили національну пенсійну систему» [48, с. 175].

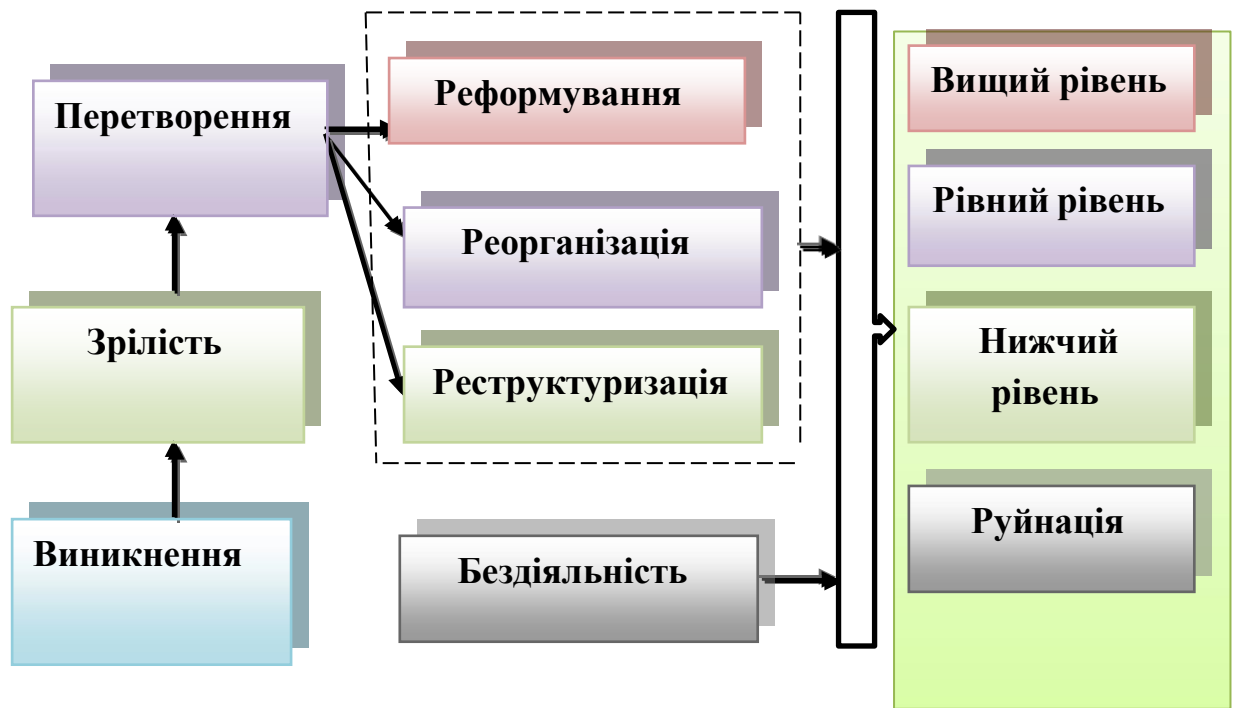
Таким чином, при реформуванні пенсійної системи мають відбутися радикальні зміни в побудові та функціонуванні її елементів, які були визначені вище, зміна підходів до державного управління цією системою, зміна зовнішнього середовища, насамперед економічної системи, як фактор, що впливає на систему пенсійного забезпечення.

1.2. Особливості функціонування пенсійного забезпечення в Україні

Пенсійна реформа в Україні є однією з багатьох реформ, які спрямовані на зміну основ функціонування різних сфер суспільного життя та встановлення рівня державного регулювання. Мета цієї реформи полягає у вирішенні питань пенсійного забезпечення відповідно до європейських стандартів, усуненні розбіжностей між надходженнями до Пенсійного фонду та його витратами, які виникають через демографічні та економічні зміни.

Кожна система у своєму функціонуванні пройде ряд етапів, які супроводжуються ризиками та можливістю кризових ситуацій. Якість

управління та вплив внутрішніх і зовнішніх чинників на систему визначають, чи кризова ситуація перетвориться на кризу, яка може стати катастрофічною для системи, або ж надихнути на подальший розвиток. Таким чином, рівень якісних управлінських дій, включаючи реформи, реорганізацію та реструктуризацію, або їх відсутність, вирішує долю системи (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Зміни системи як результат менеджменту[49]

Для врегулювання питань пенсійного забезпечення в державі прийнято низку нормативно-правових актів, які мають ліквідувати кризову ситуацію у цій сфері. Будь-яка зміна соціальної системи є реакцією або на кризу, що виникла, або на її запобігання. Тому питання доцільності реагування у вигляді прийняття нормативно-правових актів на кризові ситуації, особливо у сфері пенсійного забезпечення, є важливим для наукового аналізу.

Формування пенсійної системи України базується на Законі України «Про пенсійне забезпечення» [40], який до сьогодні значною мірою пов'язаний із законодавством радянських часів, навіть у деяких положеннях. Прийняття вищезазначених законів можна вважати початком першого етапу становлення пенсійної системи України(табл. 1.1). Цей закон діє і на сьогоднішній день

зазнав багатьох змін, переважна більшість з яких пов'язана з обмеженням виплат пенсій на пільгових умовах та редакційними змінами, пов'язаними зі змінами в українському законодавстві.

Таблиця 1.1

Етапи становлення системи пенсійного забезпечення в Україні[5]

Період	Нормативно-правовий акт	Сутність основних змін	Характеристика етапу
1991– 2003 рр.	Закон України «Про пенсійне забезпечення», внесено 36 змін	Виплата пенсій із Фонду, а не з бюджету; обов'язок реєстрації платників страхових внесків	Етап спроб і помилок у становленні основ пенсійної солідарної системи
2003– 2011 рр.	Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», внесено 77 змін	Встановлення трьох рівнів системи пенсійного забезпечення: солідарного, накопичувального та недержавного	Етап кризи системи пенсійного забезпечення та декларування намірів її змін
2011– 2017 рр.	Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»	Декларування впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; підвищення пенсійного віку і страхового стажу	Етап поглиблення кризи в системі формування пенсійного фонду та нарахуванні пенсій, етап неякісного державного менеджменту
3 2017 р.	Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій»	Удосконалення порядку нарахування пенсій відповідно до щорічної середньої заробітної плати; зняття пільгових нарахувань пенсій окремим категоріям	Етап пом'якшення кризових проявів

Україна зазнала ряду суттєвих реформ у галузі пенсійного законодавства, зокрема у 1991, 2003, 2011 та 2015 роках. 2015 рік відзначився значними законодавчими змінами, спрямованими на реформування системи спеціального пенсійного забезпечення. Однією з ключових ініціатив було скасування спеціальних пенсій, крім тих, що надаються військовослужбовцям та науковцям. Це стало важливим кроком у впровадженні більш соціально справедливої системи пенсійного забезпечення. Проте, деякі експерти

вважають, що у майбутньому слід залишити лише пенсії для військовослужбовців, оскільки це прямо передбачено Конституцією України.

Також були внесені суттєві зміни у правове регулювання пенсій за вислугу років. З одного боку, було збільшено страховий стаж, необхідний для отримання цього виду пенсії. З іншого боку, вперше в історії було встановлено пенсійний вік, який нижчий за загальний. Це значною мірою вплинуло на умови призначення пенсій за вислугу років.

На сьогоднішній день очевидно, що солідарна пенсійна система, де пенсії формуються за рахунок внесків працездатних на підтримку пенсіонерів, не може забезпечити гідне життя для всіх пенсіонерів. Це пояснюється декількома факторами, зокрема демографічною ситуацією, трудовою міграцією та нелегальною зайнятістю.

Тому потрібно шукати альтернативні джерела пенсійних виплат, такі як недержавне пенсійне забезпечення. У цьому контексті важливим є створення повноцінної трирівневої системи пенсійного забезпечення, де пенсіонери матимуть можливість отримувати пенсії з двох джерел: солідарного пенсійного фонду та накопичувального фонду, а також, за бажанням, з приватних пенсійних фондів.

Таке пенсійне забезпечення є невід'ємною частиною економічної системи України і гарантує громадянам право на соціальний захист відповідно до Конституції та законів країни. Сьогодні пенсійне законодавство в Україні стало складним і незрозумілим для пересічного громадянина через надмір кількості правових норм. Інфляція пенсійного законодавства навіть ушкодила пенсійну систему. З ростом кількості нормативно-правових актів ефективність правового регулювання не підвищується, а часто навіть знижується. Це призводить до неправильного застосування законів та значного збільшення адміністративних справ, пов'язаних з пенсіями.

Єдиним виходом з цієї ситуації може стати прийняття Пенсійного кодексу України - єдиного законодавчого акту, що об'єднає всі три рівні пенсійної системи, а також питання сплати єдиного соціального внеску та призначення,

виплати та перерахунку пенсій. Це може стати завершенням пенсійної реформи в Україні, оскільки попередні реформи не були завершеними.

Українська система пенсійного забезпечення далека від ідеальності, але важливою є тенденція до постійних змін. Незважаючи на те, що ці зміни викликають невдоволення серед значної частини населення, вони загалом сприяють поліпшенню пенсійної системи.

Висновки до розділу 1

Система пенсійного забезпечення є однією з найбільш актуальних областей національної економіки. Ця система включає в себе набір правових і економічних заходів, спрямованих на забезпечення громадян матеріально в разі втрати ними основних джерел доходу через старість, інвалідність та в інших ситуаціях, передбачених законодавством. Державне регулювання системи пенсійного забезпечення охоплює набір інструментів державної влади, які використовуються для впливу на цю систему з метою забезпечення високого рівня соціального захисту громадян у період старості.

Отже, реформування системи пенсійного забезпечення України повинно бути здійснене обов'язково з урахуванням демографічних і економічних факторів і має стати одним із ключових пріоритетів державної публічної політики. Політика щодо реформування пенсійної системи повинна логічно влітатися у державну соціальну політику, яка включає політику соціального захисту та соціального забезпечення. Складовими системи пенсійного забезпечення слід вважати солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та систему недержавного пенсійного забезпечення.

Реформування системи пенсійного забезпечення повинно ґрунтуватися на таких принципах: цілепокладання, стратегічного бачення, відкритості, адаптивності, законності, прогнозованості результату, соціальної справедливості, системності та систематичності. Ця реформа розглядається як

соціальна, яка передбачає радикальні зміни у побудові та функціонуванні системи пенсійного забезпечення, а також у підходах до державного управління цією системою. Можливості подолання кризових явищ у системах залежать від якості управління та впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на ці системи, тому органи влади повинні бути ключовою складовою механізму подолання криз у цих системах, для яких вони визначають основи побудови та функціонування.

Зростання потреби в соціальному захисті спостерігається в періоди загострення економічних проблем та соціальної напруги у суспільстві. Залежно від економічних умов, культурно-історичних особливостей, політичної культури та рівня суспільних рухів у різних країнах держава бере на себе розв'язання тих або інших проблем соціального захисту населення та стабілізації суспільного розвитку. Тому підвищення рівня виплати пенсій в Україні залежить від створення належних умов, вигідних для всіх верств населення, у сфері пенсійного забезпечення.

Урахування всіх недоліків та вад системи пенсійного забезпечення України та їх вирішення дозволять сформувати розвинутий ринок послуг з цього виду страхування. Отже, позитивними результатами в удосконаленні пенсійного забезпечення України має стати досягнення таких результатів: забезпечення фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування; зменшення кількості осіб, що користуються пільгами; підвищення рівня життя пенсіонерів та їх впевненості у соціальному забезпеченні; зменшення пенсійного навантаження на роботодавців; створення ефективної системи управління пенсійними фінансовими потоками; стимулювання громадян до заощаджень на старість; встановлення чіткого законодавства.

При виконанні цих заходів пенсійне забезпечення, спільно з соціальною допомогою, має утворити набагато надійнішу систему захисту від бідності, ніж та, яка існує на сьогоднішній день. Однак, якщо зміни впроваджуватимуться лише в пенсійній системі, то виявлені проблеми, ймовірно, не буде можливо

вирішити. Пенсійна реформа має бути частиною комплексної програми економічних і фінансових перетворень.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Моніторинг системи пенсійного забезпечення в Україні

Система пенсійного забезпечення в Україні представляє складну соціально-економічну систему, що має свої власні особливості, які витікають із складної історії її розвитку. Для того, щоб впоратися з поточними викликами, які стоять перед українською пенсійною системою, і визначити подальші можливі напрямки її змін, необхідно провести дослідження та глибокий аналіз історичного досвіду її розвитку.

Розпочнемо з аналізу внутрішньої ефективності української пенсійної системи в цілому та її трьох елементів: підсистеми державного накопичення, підсистеми обов'язкового накопичення та підсистеми добровільного накопичення. Для цього спочатку визначимо коефіцієнти доходів і витрат української пенсійної системи, які наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Дефіцит Пенсійної системи України [5]

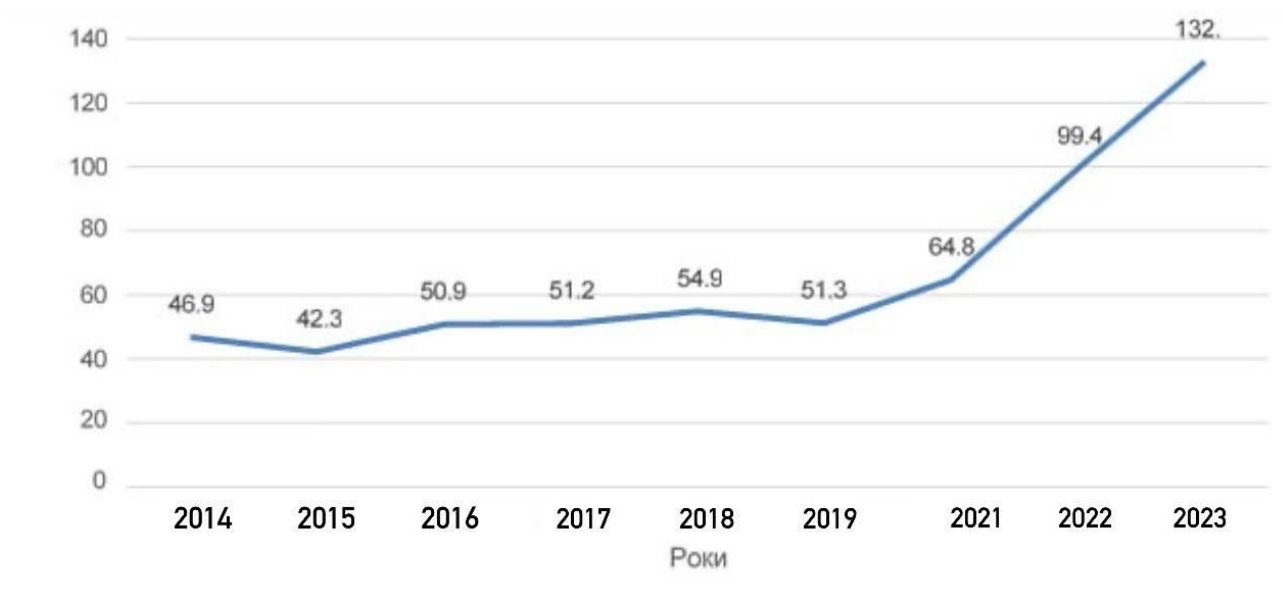
Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи бюджету пенсійного фонду України, млрд. грн.	163,8	191,4	199,4	192,3	210,7	202,1	226,7	259,2	303,1
Видатки бюджету пенсійного фонду України, млрд. грн.	210,7	233,7	250,3	243,5	265,7	253,4	291,5	358,6	435,9
Дефіцит бюджету пенсійного фонду України	46,9	42,3	50,9	51,2	54,9	51,3	64,8	99,4	132,8
Дефіцит бюджету пенсійного Фонду України у відсотках до доходів, %	28,64	22,08	25,53	26,56	26,05	25,41	28,58	38,37	43,83

До доходів пенсійної системи слід віднести соціальні внески, які перераховані в бюджет Пенсійного фонду України. Витратами пенсійної системи є фактичні витрати на виплату пенсій. Дефіцит бюджету Пенсійного фонду України, а отже і пенсійної системи в цілому, компенсується за рахунок трансфертів з бюджету України.

Представлені дані у таблиці 2.1 однозначно свідчать про збільшення дефіциту пенсійної системи України в абсолютному вираженні: з 46 мільярдів гривень у 2015 році до 132 мільярдів гривень у 2023 році. У відносному вираженні дефіцит за цей період збільшився на 183%.

Зростання дефіциту пенсійної системи зумовлене тим, що темпи зростання доходів системи не відповідають темпам зростання її витрат. Доходи, що надходять до пенсійної системи, залежать від різних факторів, від високої частки неформального сектора в економіці до зниження співвідношення між активними працездатними особами і пенсіонерами.

Щоб ще більш детально оцінити негативну тенденцію розвитку вітчизняної пенсійної системи, виражену різким зростанням її дефіциту, можна скористатися графіком, зображеним на рисунку 2.1.

Рис. 2.1. Дефіцит розподільчої підсистеми пенсійної системи України [30]

Стрімке зростання дефіциту пенсійної системи спостерігалось в усі роки, за винятком 2016 та 2020 років, за результатами яких можна відзначити незначне зниження показника дефіциту пенсійної системи України. Така динаміка пенсійної системи загрожує не лише фінансовій стабільності самої пенсійної системи, а й бюджетній стабільності України в цілому.

Для визначення масштабу ситуації розглянемо абсолютні та відносні значення дефіциту розподільної ланки української пенсійної системи, наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Відношення дефіциту розподільчого елементу пенсійної системи
України до ВВП та доходів бюджету [31]**

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Дефіцит пенсійної системи України, млрд. грн.	46,91	42,27	50,92	51,10	54,90	51,35	64,79	99,44	132,84
ВВП України, млрд. грн.	1299,99	1404,67	1465,20	1586,92	1988,54	2385,37	2983,88	3560,60	3974,56
Дефіцит до ВВП, %	3,61	3,01	3,48	3,22	2,76	2,15	2,17	2,79	3,34
Доходи бюджету, млрд. грн.	314,6	346,1	339,2	357,1	534,7	616,3	793,4	928,1	998,3
Дефіцит до доходів бюджету, %	14,91	12,21	15,01	14,31	10,27	8,33	8,17	10,71	13,31

На основі аналізу даних, наведених у таблиці 2.2, можна зробити висновок, що за останні 9 років ситуація з динамікою дефіциту пенсійної системи України в порівнянні з основними параметрами економіки країни залишається стабільною або зазнає незначних змін. Зокрема, з 2015 року дефіцит пенсійної системи зменшився з 3,61% ВВП до 3,34%, а також з 14,91% доходів бюджету до 13,31%.

Дані розрахунків дозволяють зробити висновок про те, що навантаження розподільчого елементу пенсійної системи на економіку України залишається практично незмінним. Наприклад, відношення дефіциту пенсійної системи до ВВП знижувалося з 2015 по 2020 рік, але з 2021 по 2023 рік воно знову майже досягло рівня 2015 року. Це свідчить про те, що пенсійна система України залишається фінансово нестійкою. Дефіцит пенсійної системи фінансується за рахунок бюджетних трансфертів, а відсоток цих трансфертів відносно ВВП у 5% є критичним для стійкості бюджету і економічної ситуації в країні. На відміну від цього, у середньому по країнах ЄС додаткові бюджетні трансфери становлять 2,4% ВВП, а для країн, що розвиваються, цей показник складає 2,1% ВВП. Таким чином, поточний рівень бюджетних трансфертів в Україні перевищує середні значення по країнах ЄС на 39%.

Для моделювання розвитку розподільчої підсистеми пенсійної системи України необхідно провести трендовий прогноз динаміки доходів бюджету України та середнього рівня заробітної плати на період 2020-2030 років. Для цього буде використано середні темпи росту цих показників за період з 2015 по 2023 роки. Прогнозовані значення показників будуть розраховані шляхом множення значень попереднього року на середній коефіцієнт зростання. Результати розрахунків номінального зросту доходів бюджету України та середньої заробітної плати представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Прогноз значення показників доходів бюджету та середньої заробітної плати на період 2020-2030 рр. [41]

Показники	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Доходи бюджету України млрд. грн.	1162	1352	1574	1832	2133	2483	2890	3364	3915	4558	5305
Середня З/П за місяць, грн	12501	14889	17733	21120	25154	29959	35681	42497	50614	60281	71795

Розраховано на основі даних таблиці. 2.3 бачимо, що при середньорічних темпах зростання показників доходів бюджету та середньої заробітної плати (2015-2023 рр.): номінальні показники доходів бюджету України зростуть у

3,57 рази – з 1162,02 млрд. грн. 5 305,71 млрд з 2020 по 2030 рік; середньомісячна заробітна плата зростає в 4,74 рази - з 12 501,93 гривень у 2020 році до 71 795,06 гривень у 2030 році.

Продовжуючи оцінку ефективності пенсійної системи, розглянемо динамічний реальний коефіцієнт заміщення в таблиці. 2.4.

Таблиця 2.4

Фактичний коефіцієнт заміщення української розподільчої пенсійної системи[31]

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Середня заробітна плата, грн.	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865	10497
Середня пенсія за віком, грн.	1156,0	1252,4	1464,3	1521,6	1573,0	1690,3	1808,9	2556,7	3064,77
Коефіцієнт заміщення, %	43,66	41,18	44,62	43,72	37,50	32,61	25,46	28,84	29,20

Згідно з даними, наведеними у таблиці 2.4, за останні 9 років коефіцієнт заміщення знизився з 43,66% у 2015 році до 29,2% у 2023 році, що є проявом негативної динаміки і свідчить про збільшення розриву від рекомендованого міжнародними організаціями рівня в 40%. Більше того, не відбулося прогресу у покращенні рівня заміщення заробітної плати пенсією в останні роки. З 2017 по 2021 роки спостерігалось плавне, але стійке зниження коефіцієнта заміщення. Проте вже в 2022 році коефіцієнт заміщення в Україні почав зростати. Іншими словами, темпи зростання пенсій відстають від темпів зростання зарплат: пенсії зростають повільніше. І це при тому, що поточні рівні заміщення значно відстають від міжнародних стандартів.

Оцінюючи ефективність кожного з трьох елементів української пенсійної системи, давайте спочатку розглянемо перший елемент - державну розподільчу підсистему. Порівняємо основні характеристики розподільчої підсистеми пенсійної системи України з розподільчими підсистемами інших країн.

Ключовими показниками ефективності розподільчої пенсійної системи є рівень державних витрат на пенсії, коефіцієнт заміщення, тривалість життя після виходу на пенсію, частка населення в пенсійному віці та співвідношення працюючих і пенсіонерів. Дані представлені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Порівняльна характеристика розподільчої пенсійної системи України
та інших держав[46]**

Країна	Відношення державних витрат на пенсії відносно ВВП, %	Коефіцієнт заміщення державної розподільчої пенсійної системи, %	Коефіцієнт заміщення державної розподільчої пенсійної системи на 1 % ВВП	Продовжуваність життя після виходу на пенсію		Частка населення старше 65 років*	Кількість робітників на одного пенсіонера
				чоловіки	жінки		
Україна	11	29,2	2,7	15	20	23,3 (60 років) 18,86 (65 років)	1,6
Франція	13,9	60,1	4,3	22	27	27,2	4
Великобританія	6,2	21,7	3,5	19	22	24,2	4
США	7,1	39,4	5,5	16	19	22,1	5
Німеччина	10,1	38,7	3,8	18	22	26,7	3
Норвегія	6,6	45,4	6,9	18	21	22,8	4
Інші країни OECD	8,0	49,0	6,1	18	22	24,7	-

За даними з табл. 2.5, ситуація в Україні в порівнянні з провідними державами та іншими країнами OECD є невтішною. Найбільш гострою проблемою є співвідношення між кількістю працездатних осіб і пенсіонерів. Наприклад, на одного пенсіонера у США припадає 5 працездатних осіб, у Норвегії, Великобританії та Франції - 4 особи, тоді як в Україні цей показник становить лише 1,6 працюючих на одного пенсіонера. Це викликано демографічними факторами, такими як старіння нації, зростання тривалості життя та зниження рівня народжуваності, а також низьким пенсійним віком українців.

Ще однією негативною характеристикою є низький коефіцієнт заміщення розподільчої пенсійної системи, який в Україні становить 29,2%, що є найнижчим показником серед розглянутих країн. На кожен витрачений на пенсійне забезпечення державою відсоток в Україні припадає лише 2,7% коефіцієнта заміщення. Цей показник також найнижчий серед порівняних країн.

Розглядаючи виключно державні розподільчі підсистеми систем пенсійного забезпечення країн світу, можна зазначити, що Україна має найнижчий показник віддачі від витрачених державою коштів на цілі пенсійного забезпечення. Таким чином, на кожен відсоток державних витрат в Україні створюється лише 2,7% коефіцієнта заміщення. Це вказує на неефективність розподільчої підсистеми.

Потрібно також звернути увагу на рівень ставок пенсійних внесків, який в Україні становить 18% від заробітної плати, що нижче, ніж у середньому за країнами OECD (19,6%). Порівняно з іншими країнами, Україна також має нижчий рівень пенсійних внесків. Наприклад, у Великобританії цей показник складає 23,8%, у Німеччині - 19,9%, у Іспанії - 28,3%, у Норвегії - 21,9%, у Франції - 16,7%, а в США - 12,4%. Таким чином, пенсійна система України потребує стратегічних заходів для поліпшення своєї ефективності і досягнення середньостатистичних показників, встановлених у провідних країнах Європи та рекомендованих міжнародними економічними організаціями.

Порівнюючи пенсійну систему України з державами-членами OECD, можна зрозуміти, що використання міжнародного досвіду потребує уважного аналізу та врахування демографічних та соціально-економічних особливостей країни.

Зростання державного боргу щорічно з 2015 року до 2022 року свідчить про значні фінансові труднощі, з якими зіткнулася Україна протягом цього періоду. Проте, позитивною ознакою є те, що у 2023 році державний борг зменшився на 7,86%. Це свідчить про певні покращення у державних фінансах та здатність держави відповідати за свої зобов'язання.

Однак, дуже важливим є відношення державного боргу до ВВП, оскільки воно відображає ступінь заборгованості держави в порівнянні з обсягом її економіки. Вказане значення досягло критичних рівнів у 2019-2020 роках, коли складало 80,9%, що може бути небезпечним для стабільності національної економіки. Проте, добре, що з 2021 року цей показник став зменшуватися, і до 2023 року склав 50,28%. Це свідчить про зменшення відношення заборгованості держави до розміру її економіки, що є позитивним сигналом для фінансової стійкості країни.

Такий тренд зниження державного боргу відносно до ВВП може свідчити про раціональне керівництво фінансовими ресурсами та ефективне управління борговим навантаженням держави. Однак необхідно продовжувати ці зусилля для забезпечення стабільності та стійкості економічного розвитку України.

Таблиця 2.6

Основні показники державних фінансів України[31]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ВВП, трлн. грн	1299,9	1404,7	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3974,6
Дефіцит державного бюджету, млрд грн	23,6	53,4	64,7	74,1	45,2	70,3	47,9	59,3	81,0
Відношення дефіциту до ВВП, %	1,82	3,80	4,42	4,67	2,27	2,95	1,61	1,67	2,04
Загальний державний борг, млрд. грн.	473,12	515,51	584,11	1100,56	1572,18	1929,76	2141,67	2168,63	1998,28
Зовнішній борг, млрд. грн.	299,41	308,99	300,03	611,7	1042,72	1240,03	1374,99	1397,22	1159,22
Внутрішній борг, млрд. грн.	173,71	206,51	284,09	488,86	529,46	689,73	766,68	771,41	839,05
Відношення державного боргу до ВВП, %	36,40	36,70	39,87	69,35	79,06	80,90	71,77	60,91	50,28

Аналізуючи дані з таблиці 2.6, можемо спостерігати, що за останні 9 років показник дефіциту державного бюджету зріс з 23,6 млрд грн до 81,0 млрд грн. Це означає збільшення дефіциту на 243%. Варто відзначити, що зростання дефіциту не було постійним, і в 2019 році та 2021 році він зменшувався на 57,87% та 68,14% відповідно. За попередніми прогнозами, у 2024 році дефіцит бюджету може скласти не менше 96,2 млрд грн.

У контексті реалізації пенсійної політики, ключовим є відношення між безпосередньо зайнятими особами та пенсіонерами. Наразі, враховуючи, що на 2023 рік у працездатному віці перебуває 25,3 млн осіб, фактично з них зайнято лише 15,9 млн осіб.

При оцінці економічного, соціального та демографічного становища в Україні, ми робимо наступні висновки:

- державні фінанси перебувають на регресійному етапі, зазначається значне зростання дефіциту бюджету як в абсолютних, так і у відносних показниках. Це обмежує можливості фінансування зростаючого дефіциту пенсійної системи;

- рівень державного боргу зростає як в абсолютних, так і у відносних показниках до 2022 року, але в 2023 році відбулося зниження. Проте, з огляду на наслідки карантинних заходів у першій половині 2024 року, державі доведеться знову звертатися до міжнародних кредиторів;

- запобігання зростанню дефіциту пенсійної системи є однією з найважливіших умов фінансової стабільності країни;

- висока частка зайнятості в неформальному секторі економіки в Україні;

- старіння населення стає все більш очевидним: середня тривалість життя зростає, а частка пенсіонерів у суспільстві збільшується, що призводить до зниження показника зайнятих на одного пенсіонера.

Демографічна ситуація характеризується не тільки очікуваною середньою тривалістю життя при народженні, але й співвідношенням працездатних осіб до пенсіонерів, що менш точно відображає реальний стан речей.

Врахування вікової структури населення і реального фактичного терміну перебування на пенсії є також надзвичайно важливим. Обидва ці показники свідчать про необхідність підвищення пенсійного віку.

Необхідно створювати умови для збільшення кількості офіційно працюючих осіб, які припадають на одного пенсіонера, для забезпечення стабільності пенсійної системи України.

Досвід функціонування пенсійних систем у світі показує, що будь-яка солідарна пенсійна система значно залежить від демографічних ризиків. У зв'язку зі старінням населення та змінами у формах зайнятості, частка державних витрат на підтримку пенсіонерів зростає, а також збільшується частка пенсійних витрат у валовому внутрішньому продукті (ВВП), що створює додаткове навантаження на працездатне населення. У солідарних пенсійних системах також спостерігається зростання частки державних витрат на підтримку існуючих пенсіонерів через зміни в структурі зайнятості, такі як зменшення загальної кількості зайнятих осіб, поширення неформальної та часткової зайнятості, а також збільшення кількості людей, які працюють з дому.

2.2. Оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення у пенсійній системі України

Сучасний підхід до пенсійного забезпечення включає в себе новий механізм фінансування, який доповнює традиційні солідарні відносини між поколіннями. Замість того, щоб внески в систему соціального страхування безпосередньо використовувалися для виплат пенсій старшому поколінню, вони капіталізуються. Величина майбутніх пенсій залежить від обсягів внесків та доходів від інвестування цих коштів. Цей підхід включає індивідуалізоване джерело пенсійних виплат - особисті пенсійні накопичення, які є феноменом не лише соціальної, а й інвестиційної політики.

Проте, методологія, яку приймає Світовий банк, залишається вірною неоліберальній доктрині, яка покладає основний акцент на особисту відповідальність громадян за своє фінансове майбутнє, зокрема, за матеріальне забезпечення після виходу на пенсію. Підхід з особистим джерелом пенсійних виплат підсилює роль заощаджень та інвестування, що стимулює розвиток надійних та високоприбуткових об'єктів інвестування, таких як ринок цінних паперів, фінансовий ринок та ринок нерухомості.

Так, у 1994 р. Світовим банком запропоновано трирівневу модель пенсійної системи, а на початку 2005 р. було розроблено концепцію пенсійної системи «Матеріальне забезпечення людей похилого віку у XXI сторіччі: міжнародні перспективи пенсійних реформ» [22].

Ця концепція враховує світові тенденції і демографічні процеси, створюючи багаторівневу модель пенсійного забезпечення, яка включає п'ять елементів:

1-й елемент – забезпечує мінімальний рівень соціального захисту, що гарантується в будь-якій державі її населенню після досягнення пенсійного віку незалежно від сплати пенсійних внесків;

2-й елемент – це обов'язкова державна солідарна пенсійна система, що гарантує заміщення певного рівня доходу після досягнення пенсійного віку;

3-й елемент – обов'язкова накопичувальна система;

4-й елемент – приватне недержавне пенсійне забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян і роботодавців у формуванні накопичень;

5-й елемент – це неформальний рівень, який охоплює фінансову та нефінансову підтримку людей похилого віку родиною та громадою. Тобто це нефінансовий і навіть неформальний рівень, який має охоплювати широкий спектр соціальної політики: підтримку осіб похилого віку та їхніх сімей, забезпечення доступу до медичних та житлово - комунальних послуг [29].

Вказаний підхід було закріплено і в Україні на рівні законів, а саме в січні 2004 року було прийнято Закони України «Про загальнообов'язкове державне

пенсійне страхування» [47] і «Про недержавне пенсійне забезпечення» [38], які регулюють відносини щодо формування, призначення і виплати пенсій у трирівневій пенсійній системі.

Як зазначалося раніше, відповідно до статті 2 Закону про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування України – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування – базується на принципі, згідно з яким кошти застрахованої особи накопичуються в накопичувальному фонді та сплачуються відповідно до умов та підписуються відповідно із законом Договір довічного пенсійного страхування та одноразова виплата. Накопичувальна система (вторинний рівень) належить до загальнодержавної системи загальнообов’язкового пенсійного страхування та накопичувальної пенсійної системи, але ще не запроваджена відповідно до законодавства.

Більш сфокусованим виразом думки щодо впровадження накопичувальної пенсійної системи може бути SWOT-аналіз, тобто слабкі та сильні сторони, загрози та можливості системи. Матриця аналізу відображає його найважливіші моменти, надаючи можливості для використання сильних сторін перед обличчям існуючих загроз, а також можливості для подолання слабких сторін (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Матриця SWOT-аналізу впровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні[16]

Зовнішнє середовище	Шанс:	
	Загрози:	
Внутрішнє середовище	1. Легалізувати ринок праці 2. Доступ до світових ринків, щоб зберегти заощадження. 3. Інвестуйте в економіку України	1. Політична та економічна ситуація в країні нестабільна, економіка стабілізується. 2. Фінансова криза та інфляція. 3. Демографічна ситуація погіршується

Перевага: 1. Незалежний від солідарності поколінь 2. Відповідне співвідношення між пенсійною виплатою та індивідуальними внесками. 3. Субсидії, незалежні від державного бюджету. 4. Відповідати міжнародним стандартам	Поле ССМ: Стабілізація державного бюджету Внутрішній економічний розвиток Дотримання соціальної справедливості Легалізувати заощадження.	Поле ССЗ: Захист від демографічних умов Збереження заощаджень у перспективних галузях економіки.
Слабкість: 1. Відсутність надійних преміальних інструментів розміщення 2. Фондовий ринок нерозвинений 3. Відсутність досвіду управління.	Поле СлСМ: Глобальний рівень якості інвестицій для залучення високопрофесійних менеджерів Зростання фондового ринку.	Поле СлСЗ: Розвиток персоналу; Забезпечення розвитку фондового ринку;

Після аналізу сильних та слабких сторін системи, можливостей та загроз зовнішнього середовища, що супроводжуватимуть запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні, виявлено, що навіть короткий огляд аргументів, що підтримують висновок про те, що накопичувальна система пенсійного страхування є застарілою, показує, що, незважаючи на існуючі негативні умови в Україні, немає підстав відкладати впровадження такої системи.

Спрощено кажучи, впровадження накопичувальної пенсійної системи не тільки не загрожує економіці та фінансам країни, але й може стати фактором покращення їхнього стану. Ця система може сприяти оздоровленню фінансової системи та стимулювати соціально-економічний розвиток країни, замість поглиблення фінансової кризи загалом і в системі солідарного пенсійного страхування.

Крім того, не зважаючи на складне політичне та економічне середовище в країні, наразі немає причин для відкладання впровадження другого рівня пенсійної системи. Обов'язкова накопичувальна пенсійна система в Україні не

тільки не стане тягарем для економіки та фінансів країни, але й виступить ефективним інструментом для їхнього поліпшення. Вона може бути потужним джерелом фінансування реального сектору, банківської сфери та державного боргу, а також стане важливим фундаментом для додаткового пенсійного забезпечення широкого кола застрахованих осіб у майбутньому.

Система пенсійного страхування визначає рівень добробуту громадян похилого віку, інвалідів та інших осіб, які потребують соціального захисту. Україна входить до 30 країн з найгіршою пенсійною системою, посідаючи лише 73 місце з 96 країн, межуючи з Індією, Індонезією та Монголією[1]. Єдина пенсійна система вже не задовольняє нинішніх потреб, оскільки дефіцит пенсійного фонду в найближчі 10-40 років лише зростатиме.

За розрахунками демографічного інституту М.В. Птухи, до 2050 року 9,7 млн працюючих будуть платити соціальні внески, що дозволить утримувати 11,7 млн пенсіонерів.

Спричинені військовою агресією міграційні процеси ще більше поглиблюють демографічні дисбаланси. За даними пенсійного забезпечення, реформа пенсійної системи в Україні не завершилася, як планувалося. Згідно з останнім планом, національний рівень збереження з пенсійним правом власності мав бути впроваджений у 2023 році, а пенсійні заощадження мали бути управляні страхувальниками II рівня з 2026 року. Однак, відкриття персоніфікованих пенсійних рахунків ще не можливе, а повне впровадження реформи затримується через дефіцит коштів у Пенсійному фонді, можливо, навіть на невизначений термін.

Незважаючи на це, населення пасивне стосовно III рівня - накопичувального пенсійного страхування як фінансового інструменту, що має зберегти заощадження від інфляції та забезпечити додатковий прибуток. Це може бути шляхом вирішення проблеми недостатнього страхового стажу та неможливості спадкування пенсійних заощаджень.

Недержавне пенсійне страхування, де фізична особа самотійно вносить внески до пенсійного фонду або до страхової компанії, має кілька переваг порівняно з державним:

- більший контроль над своїми пенсійними вкладеннями, оскільки учасники можуть самі вибирати, куди інвестувати свої гроші, і розуміють, як ці гроші інвестуються;

- наявність перестраховиків та систематичний фінансовий моніторинг Національним банком України;

- більш гнучка система пенсійного забезпечення, що дозволяє страхувальникам збільшувати або зменшувати свої внески залежно від фінансової ситуації;

- ширший вибір інвестиційних можливостей за рахунок великого спектру інструментів, що дозволяє зменшити ризик та збільшити дохід;

- можливість отримання більш високої пенсії, наприклад, накопичення у страхових компаніях при внеску, співрівняному з мінімальним розміром єдиного внеску - 1474 гривні, може дати щомісячну виплату анuitету протягом 15 років у сумі понад 19000 гривень з урахуванням капіталізації, що особливо важливо для людей з недостатньою державною пенсією;

- захист від інфляції та збереження купівельної спроможності вкладень;

- можливість обирати вигодонабувача та змінювати його;

- податкові пільги (пільгове оподаткування інвестиційного доходу, пільги з єдиного внеску та можливість щорічного повернення податку на доходи фізичних осіб власниками полісу накопичувального страхування).

Незважаючи на очевидні переваги накопичувальних рівнів, існують соціально-економічні проблеми, серед яких:

- недостатній рівень довіри населення через ризик втрати грошей;

- низькі доходи, оскільки багато фізичних осіб не можуть собі дозволити регулярно вносити внески до недержавного пенсійного фонду або до страхової компанії;

- недотримання стандартів інвестування при розміщенні коштів у різноманітні інвестиційні продукти, такі як акції, облігації та інші цінні папери; однак не всі страхові компанії інвестують відповідно до найвищих стандартів;

- невідповідність очікувань щодо розміру пенсійного доходу через завищені сподівання або інвестиційні ризики;

- невизначеність щодо фінансової інституції, яка буде акумулювати кошти II рівня;

- відсутність врегульованого механізму перенесення своїх накопичень до недержавних пенсійних фондів (який може бути ефективним стимулом для розвитку III рівня);

- нерозроблена система гарантій пенсійних вкладень, аналогічна системі банківського гарантування депозитів;

- компенсувати додаткове бюджетне навантаження, яке призведе до дублювання платежів до держбюджету (за приблизними підрахунками, кожен % зарплати коштуватиме бюджету 22 мільярди гривень);

- формування недоїмки ПФУ через перерозподіл коштів між I та II рівнями також створить додаткове навантаження на бюджет та платників податків, які в остаточному рахунку забезпечуватимуть компенсацію ПФУ);

- ризик уповільнення темпів капітальних інвестицій через велику частку облігацій внутрішньої державної позики у інвестиційному портфелі недержавних страхових організацій, що може призвести до перетікання капіталу між різними ланками бюджетної системи.

Загалом, незважаючи на потенційні переваги недержавного пенсійного страхування, існує низка викликів і проблем, які потребують уважного вирішення для ефективного функціонування цієї системи.

Невизначена остаточна вартість пенсійної реформи вносить невпевненість, а збільшення видатків державного бюджету неодмінно вплине на інші соціальні сфери. Однак визначення напрямків інвестування, що забезпечать низький ризик інвестицій та достатню дохідність, є проблемою, особливо в умовах дефіциту надійних інвесторів, здатних адекватно реалізувати такий обсяг

інвестицій. Основною альтернативою є розгляд цінних паперів іноземних компаній. Важливо, щоб відсоток капіталізації перевищував рівень інфляції і конкурував на ринку капіталу.

Військові дії поглиблюють проблеми накопичувального страхування. Усі діючі договори страхування залишаються чинними на умовах, за якими вони були укладені, і ризики, пов'язані з війною, зазвичай є виключеннями. Проте страхове покриття військових ризиків поступово включається до програм страхування для цивільних осіб, які перебувають на територіях, що не офіційно ввійшли до переліку територіальних громад, розташованих в зоні бойових дій, або перебувають в тимчасовій окупації. Відшкодування військових ризиків застосовується за всіма вибраними страховими ризиками.

Активне популяризування та залучення населення до недержавного пенсійного забезпечення допоможе зменшити навантаження на перші два рівні та сприятиме зростанню добробуту через можливість отримання додаткового інвестиційного доходу.

Важливим є також розвиток та впровадження обов'язкових професійних пенсійних програм для осіб, які працюють у шкідливих умовах. Для цих категорій працівників пропонується обмежити право на дострокове отримання пенсії зі солідарної системи та забезпечити пенсійне забезпечення через професійні та корпоративні фонди, що відповідає світовій практиці.

У світлі цих фактів Україна має ретельно аналізувати зарубіжний досвід у запровадженні недержавного пенсійного забезпечення, щоб уникнути повторення помилок та впровадити оптимальні рішення.

2.3. Проблеми реформування законодавства в сфері пенсійного забезпечення

Справді, протягом останніх десятиліть в Україні пенсійна ситуація стала негативною. Пенсійному фонду не вистачає коштів для виплат пенсій, і тому він став дотаційним, де держава компенсує недостачу фінансування, щоб

уникнути соціального кризи. Такий стан справ є неприйнятним, оскільки порушує принцип соціальної справедливості перед тими, хто платить податки і відрахування на пенсії. Ці громадяни утримують пенсіонерів з двох джерел, не отримуючи належних соціальних послуг, які могли б бути забезпечені за рахунок державного бюджету.

Вирішення цієї проблеми очевидне - впровадження накопичувальної системи в пенсійному забезпеченні, як стверджують науковці та політики, і як це показує зарубіжний досвід. Однак складніше відповісти на питання, як саме це реалізувати. Це вимагає ретельної розробки механізму впровадження такої системи, щоб забезпечити ефективне функціонування та соціальну справедливість для всіх громадян.

Запровадження питання накопичувального рівня пенсії, що означає можливе усунення фінансового та соціального тиску на суспільство, стало законодавчо можливим з 2003 року, коли було внесено зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення» [41] та введено три положення щодо пенсій.

Дійсно, протягом останніх 15 років реалізація цієї норми про впровадження накопичувальної системи не вдалася. До цього часу лише солідарний рівень існує, і криза фінансових потоків до пенсійного фонду лише поглиблюється.

Впровадження другого рівня - обов'язкової накопичувальної системи - є складним завданням на сьогодні. Його впровадження передбачає вирішення двох ключових аспектів: організаційного забезпечення та економічних гарантій. Організаційний аспект включає уведення для кожного громадянина індивідуального пенсійного рахунку, на який громадянин зараховуватиме власні відрахування з заробітної плати (доходу). Це завдання повинні вирішити державні інституції. Другий аспект полягає в розробці механізмів інвестування коштів в економіку з метою їх довгострокового збереження при належному управлінні.

Незважаючи на те, що цей рівень є встановленим законодавчо як обов'язковий і захищений від діяльності органів влади, він все ж залежить від

якості управління інвестиціями. Тобто його реалізація пов'язана з функціонуванням приватних підприємницьких структур, для яких мають бути встановлені законодавчі рамки щодо специфіки їх діяльності. Хоча це є основними складовими впровадження накопичувальних рівнів, існують і інші аспекти та питання, які також потребують вирішення.

Зокрема, на це вказує М. Кравченко: «Для того щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом соціального захисту українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складові» [22].

Згідно з законом, другий рівень пенсійної системи мав бути запроваджений з 1 січня 2019 року, а всі необхідні органи уряду повинні були бути сформовані до 1 липня 2018 року. Однак, відсутність чіткої моделі, яка б задовольняла уряд, громадськість та основних кредиторів України, призвела до невиконання встановлених строків. Це викликано різними підходами до впровадження другого рівня: створенням Накопичувального фонду, передбаченого чинним законодавством, або функціонуванням накопичувальної системи, яка розглядалася у депутатському законопроекті №6677, зареєстрованому у липні 2017 року. Крім того, процес законотворення триває, оскільки Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку розробила свою модель функціонування накопичувальної системи.

Така ситуація щодо відсутності ухвалених законодавчих актів може ще більше заглибити кризу у пенсійному забезпеченні. Подальше зниження рівня пенсій може призвести до демотивації працездатних громадян сплачувати внески на солідарний рівень. Це, в свою чергу, може призвести до збільшення дефіциту у публічних фінансах. Оскільки статистика свідчить, що на одного пенсіонера припадає лише один працівник, який регулярно сплачує внески до Пенсійного фонду, недофінансування фонду стає серйозною проблемою. Це може призвести до знову додаткового фінансування дефіциту з державного бюджету.

В Україні проживають 26 млн громадян віком від 18 до 60 років, а страхові пенсійні внески до 1 жовтня 2017 року сплачували лише за 10,5 млн осіб, та ще за 1,5 млн осіб сплачує держава [11]. Станом на 1 листопада 2017 року кількість застрахованих осіб становила 12 971,3 тис.

Отже, тільки за 75% зайнятого населення роботодавці та держава сплачують внески, а 25%, а це близько чотирьох мільйонів осіб працездатного віку, не сплачує ЄСВ. 2017 року дотація з Держбюджету Пенсійному фонду становить 141,3 млрд грн (133,5 млрд грн з урахуванням ПКМУ від 01 грудня 2017 р. № 901). Це майже половина від суми, необхідної для виплати всіх пенсій у державі [12].

Відтак знову триває неможливість забезпечити «справедливу» пенсію. Зараз в Україні 11,7 млн пенсіонерів. Серед них 8 мільйонів (68%) отримували лише мінімальну пенсію до початку реформи в 2017 році [17], якої не вистачало навіть для задоволення надзвичайних потреб. Фактично розмір внеску не залежить від стажу роботи та доходу платника. Окрім того, що така ситуація є несправедливою по відношенню до людей, вона також не створює стимулів для людей легально працювати та робити внески до своїх пенсійних фондів.

Якщо запровадження накопичувальних рівнів і надалі зволікатиме, це підірве саму реформу та поглибить кризу пенсійної системи. На це вказує більшість дослідників пенсійної проблематики, особливо О.Минюк та Д.Минюк: «існує потреба в подальшому посиленні ролі накопичувальних принципів у фінансуванні пенсій. Це дає змогу індивідуалізувати процес накопичення пенсійного капіталу, підвищити рівень життя пенсіонерів в умовах зростання демографічного навантаження на осіб працездатного віку» [9]. Одним із головних факторів погіршення пенсійного забезпечення дослідники назвали тенденції демографічного профілю країни.

Найближчими роками демографічна ситуація погіршуватиметься — у працездатний вік увійде покоління, яке народилося в період з кінця 2000-х до кінця 1990-х років, коли фіксували народжуваність в Україні. Водночас на пенсію піде й покоління, яке народилося у 1950-1960-х роках. Наприклад, за

даними демографів, 58-річних українців вдвічі більше, ніж 18-річних, тобто платників солідарних внесків найближчими роками буде набагато менше, ніж пенсіонерів.

Т. Каліта виділяє ще один демографічний фактор, що впливає на пенсійне забезпечення: «за даними Центру Разумкова, тривалість життя чоловіків в Україні нині становить 63 роки, жінок - 72 (для порівняння в країнах Європейського Союзу: чоловіки - 75,3 року, жінки - 81,8 року)» [5].

Економічні та соціальні фактори, що впливають на впровадження пенсійної реформи, демонструють значну різницю. З одного боку, підвищення пенсійного віку може допомогти вирішити частину проблем з дефіцитом Пенсійного фонду. Однак таке рішення викликає суперечності з принципами соціальної справедливості.

Такий дисбаланс між соціальними та економічними аспектами пенсійного забезпечення протирічить самому розвитку економіки та суспільства, що призводить до подальшого загострення кризи. Тривала економічна нестабільність приховує підприємницьку діяльність, що призводить до зменшення сплати внесків у Пенсійний фонд. Ця ситуація також призводить до зростання безробіття та збільшення імміграції економічно активного населення, яке не сплачує податки або внески, але потребує пенсійного забезпечення.

Треба також звернути увагу на політику уряду, яка передбачає підвищення мінімального страхового стажу, яка, хоч і трохи пом'якшує кризу, але не гарантує стійкості пенсійної системи. Навіть більше, ці заходи можуть знизити коефіцієнт заміщення пенсії, що є додатковим навантаженням для пенсіонерів.

Усе це підтверджує необхідність негайного впровадження накопичувальних рівнів пенсійного забезпечення, що відповідає меті пенсійної реформи - створенню надійної багаторівневої системи, яка б мотивувала громадян сплачувати внески в солідарний рівень та накопичувати на індивідуальних пенсійних рахунках.

Хоча відповідно до нормативно-правових актів перед впровадженням другого рівня пенсійного забезпечення повинні бути виконані певні умови,

наприклад, стає зростання ВВП та бездефіцитність Пенсійного фонду, ці вимоги можуть бути переглянуті, оскільки друга умова не реалізується в українських реаліях. Крім того, перед впровадженням накопичувальної системи необхідно вирішити цілий комплекс проблем, про що свідчить думка багатьох науковців (табл.2.8).

Наприклад, можна розкрити природу одного з результатів. Дослідження О. Заславської вважає, що «національна пенсійна система є одним із головних факторів, що призводять до економічної та фінансової вразливості»[5] відрахування пенсійних коштів. Хоча ризик запровадження накопичувальних рівнів не є значним, він важливий, коли державна адміністрація починає вживати конкретних дій щодо імплементації положень законодавства України, зокрема «Закону про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Таблиця 2.8

**Наслідки впровадження накопичувальних рівнів пенсійного
забезпечення[48]**

НАСЛІДКИ	
Позитивні (результати реформування)	Негативні (ризики)
Підвищення коефіцієнта заміщення до 40+% в довгостроковій перспективі. Орієнтовний вклад 1-2-3 рівнів 20%-15%-10%	Ризик втрати частини коштів накопичувальної системи через: 1. майбутні фінансово-економічні кризи; 2. нездатність управляючих «обігнати» інфляцію при інвестуванні накопичень; 3. неякісні фінансові інструменти; шахрайство управляючих накопиченнями
Перехід солідарного рівня на виключно страхові принципи, без привілеїв окремим категоріям населення	
Перехід на професійні накопичувальні системи для дострокових пенсій працівникам, які зайняті на шкідливих для здоров'я роботах	
Зменшення можливостей для популізму через унеможливлення підвищення пенсій, не забезпечених надходженнями в Пенсійний фонд	
Підвищення рівня фінансової грамотності населення	
Фінансова стабілізація, ліквідація дефіциту Пенсійного Фонду України; існуюча інфраструктура	
Створення потужного фінансово-інвестиційного ресурсу (довгих грошей) для розвитку економіки	Збільшення відсотка зарплати, який вилучатиметься для пенсійної системи
Підвищення надійності фінансового сектору	
Розвиток фондового ринку	

Перетікання коштів «з-під матраців» у фінансовий сектор	
Зростання економіки	

Треба відзначити, що навіть якщо маємо чітко розроблену модель пенсійного забезпечення, успіх реформи не гарантується без ефективного механізму впровадження. Вдале або невдале втілення реформи залежить від ряду факторів, як прямих, так і опосередкованих, зовнішніх та внутрішніх.

Основні фактори успіху чи невдачі реформи включають такі аспекти:

- стимулювання громадян економічно до того, щоб вони виходили на пенсію у пізніший вік;

- введення системи гарантованої мінімальної суми накопичень;

- підтримка реформи союзниками і партнерами з Заходу;

- уроки та помилки, які можна вивчити зі світового досвіду та історії запровадження накопичувальних систем у інших країнах;

- уникнення втручання державних органів у управління пенсійними накопиченнями;

- встановлення чітких і однозначних правил для всіх учасників ринку;

- суворе покарання для шахраїв і порушників;

- широка інформаційна кампанія для свідомого розуміння громадянами можливостей і переваг пенсійних накопичень;

- податкові та інші заохочення для добровільних накопичень.

Також важливо зміцнити і централізувати регулювання та контроль за суб'єктами накопичувальної системи, вести облік пенсійних накопичень, створювати надійні фінансові інструменти, захищати права власності та інтереси міноритарних інвесторів. Це має стати головною метою для державних органів у вирішенні проблем ринку пенсійних накопичень.

Висновки до розділу 2

Аналіз особливостей функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні дозволив зробити наступні висновки:

1. Виявилося, що державне управління пенсійною системою носить спорадичний характер. У результаті на сьогодні ми виділили 4 етапи становлення пенсійної системи в Україні.

Перший етап - з 1991 по 2003 роки можна охарактеризувати як етап нормативного закріплення певних практик і форм пенсійної системи, а саме існування в нормативному полі єдиного рівня солідарності загальнообов'язкового пенсійного страхування держави.

Другий етап – 2003-2011 рр. – слід вважати етапом пенсійної кризи, яка не була наслідком демографічних змін, а викликана економічною кризою держави та відсутністю антикризового управління.

Третій етап – з 2011 по 2017 рік – пов'язаний з демографічними змінами в країні, в результаті яких чисельність працездатного населення (кількість людей, які перебувають на обліку в пенсійних фондах України) дещо перевищує кількість пенсіонерів.

Починаючи з 2017 року, прийняті на цьому етапі четвертий етап формування відповідної системи не можуть змінити загальну ситуацію.

П'ятим етапом розвитку української пенсійної системи має стати фактичне запровадження накопичувальних, недержавних пенсій.

2. Розвиток пенсійних систем відбувався під впливом економічної та демографічної кризи. Аналіз демографічної ситуації в Україні показує, що перший етап розвитку пенсійної системи ознаменувався значним збільшенням кількості пенсіонерів та зменшенням кількості зайнятих, а другий етап характеризувався зменшенням кількості пенсіонерів і пов'язана з економічною кризою, третій етап свідчить про дуже малу різницю між кількістю пенсіонерів і застрахованих осіб, що дозволяє зрозуміти низький рівень пенсій.

Визначено, що розвиток недержавної пенсійної системи в Україні такий, що вона охоплює лише 5% ринку праці в Україні, кількість недержавних пенсійних фондів достатня, але їхня діяльність не поширюється на лише дев'ять

областей і охоплює лише незначну частину працездатного населення. Накопичувальні розміри пенсій, передбачені законодавством України, не були належним чином запроваджені.

З військовою агресією росії, яка почалася у 2014 році – втратою Криму, військовими діями на частині територій Донецької та Луганської областей – кризова ситуація в пенсійній системі переросла в кризу, яка загострюється. Власні доходи бюджету Пенсійного фонду з урахуванням пенсій, які виплачуються за програмами для військовослужбовців, чорнобильців, науковців і шахтарів, які вже фінансуються з державного бюджету, не склали лише 44,6% від загальної потреби. Зниження ставки єдиного соціального внеску призвело до збільшення дефіциту пенсійного фонду. Крім того, в Україні спостерігається тенденція до зниження коефіцієнта заміщення, який впав з 38,03% у 2014 році до 25,14% у 2019 році.

Узагальнення світового досвіду реформування пенсійних систем під впливом світової фінансово-економічної кризи дає підстави стверджувати, що дії Уряду у 2017 році, які називаються пенсійною реформою, можна розглядати лише як частину заходів, що відповідають європейській практиці для подолання наслідків кризи.

4. Доведено, що з реалізацією державної політики реформування пенсійної системи та запровадженням загальнообов'язкової накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні існує низка викликів і загроз, а також ризиків. До таких викликів, загроз та ризиків, пов'язаних із впровадженням в Україні накопичувальної пенсійної системи, належать: необхідність значних додаткових витрат на її фінансування; відсутність надійних інструментів сплати страхових внесків до накопичувальної пенсійної системи; нерозвиненість фондового ринку; високий рівень інфляції; високий рівень спостереження за економікою та необхідність легалізації заробітної плати.

SWOT-аналіз дав змогу оцінити сильні та слабкі сторони запровадження накопичувальної пенсійної системи, її загрози та можливості. Порівняння

позитивних і негативних наслідків запровадження накопичувального пенсійного рівня дає змогу стверджувати, що, незважаючи на складну політичну та економічну ситуацію в країні, наразі немає підстав зволікати із запровадженням другого пенсійного рівня. система.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення та можливості його застосування до вітчизняної практики

Метою пенсійних систем у будь-якій державі є забезпечення гідного життя громадянам після завершення їх трудової кар'єри. Однак абсолютний розмір пенсії в національній валюті не є вичерпним показником якості життя. Замість цього, як показник служить коефіцієнт заміщення, що визначає співвідношення між пенсією та попередньою зарплатою, виражений у відсотках.

На сьогоднішній день не існує єдиного визначення коефіцієнта заміщення. Він може розраховуватися відносно останньої зарплати, середньої за два останні роки чи загальної середньої зарплати за кар'єру. Крім того, враховуються різні рівні зарплати (середні, вищі або нижчі за середній рівень країни). Методологія розрахунку коефіцієнта може бути як теоретичною (заснованою на середніх статистичних даних), так і емпіричною (заснованою на реальних показниках зарплат і пенсій).

Таблиця 3.1 наводить коефіцієнти заміщення для окремих країн за 2023 рік. У середньому в країнах ОЕСД пенсіонери отримують 55,2% від свого попереднього доходу, що значно вище, ніж в Україні (29,2%). У країнах, де

діють системи добровільних накопичувальних пенсій, таких як Великобританія, США, Німеччина та Норвегія, коефіцієнт заміщення значно вищий. Наприклад, у Великобританії та США він становить відповідно 29,1% і 30,9%. Загалом, використання накопичувальних елементів підвищує коефіцієнт заміщення в середньому на 16,3% в країнах OECD.

У багатьох країнах OECD основною є державна розподільча пенсійна система, за винятком тих, де діють системи добровільного накопичення.

Таблиця 3.1

Коефіцієнт заміщення в країнах OECD у 2023 р. [16]

Країна	Державна розподільча пенсійна система, %	Обов'язкова накопичувальна пенсійна система, %	Недержавна накопичувальна пенсійна система, %	Разом від всіх систем, %
Австралія	0,1	30,9	-	31,0
Австрія	76,5	-	-	76,5
Бельгія	46,8	-	14,2	61,0
Канада	39,0	-	25,1	64,1
Чилі	0,0	31,2	-	31,2
Чехія	45,9	-	-	45,9
Данія	23,7	50,7	-	74,4
Естонія	19,4	27,6	-	47,1
Фінляндія	56,5	-	-	56,5
Франція	60,1	-	-	60,1
Німеччина	38,7	-	13,5	52,2
Греція	49,9	-	-	49,9
Угорщина	56,1	-	-	56,1
Ісландія	3,1	63,0	-	66,1
Ірландія	27,0	-	35,8	62,9
Ізраїль	18,0	32,1	15,4	65,5
Італія	79,5	-	-	79,5
Японія	32,0	-	23,8	55,8
Корея	37,3	-	-	37,3
Латвія	44,6	-	-	44,6
Литва	23,6	-	-	23,6
Люксембург	78,8	-	-	78,8
Мексика	3,2	22,5	17,3	43,0
Нідерланди	29,0	42,0	-	70,9
Нова Зеландія	39,7	-	17,8	57,4
Норвегія	39,6	5,9	-	45,4
Польща	29,4	-	-	29,4
Португалія	74,4	-	-	74,4

Словаччина	49,6	-	-	49,6
Словенія	38,8	-	-	38,8
Іспанія	72,3	-	-	72,3
Швеція	41,6	12,5	-	54,1
Швейцарія	21,4	21,0	-	42,4
Туреччина	67,4	-	-	67,4
Великобританія	21,7	-	29,1	50,9
США	39,4	-	30,9	70,3
OECD	39,6	9,4	6,2	55,2
Україна	29,2	-	-	29,2

Згідно з Конвенцією про соціальний захист Міжнародної організації праці (МОП) від 1955 року, країна повинна забезпечити, щоб коефіцієнт заміщення в її пенсійній системі не був меншим за 40%. З таблиці 3.1 стає очевидним, що лише п'ять країн Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) не відповідають цим рекомендаціям МОП, причому Литва та Польща мають серйозний розрив, а Словенія, Корея і Чилі знаходяться на межі відповідності. Лідерами за рівнем коефіцієнта заміщення є Італія, Люксембург і Австрія.

Статистика ОЕСР показує, що в провідних країнах світу державна розподільча система залишається основою пенсійного забезпечення. Лише в трьох країнах ОЕСР вона має меншу значущість: Чилі, Мексика і Ісландія. Добровільне пенсійне страхування значно підвищує коефіцієнт заміщення в десяти країнах, а обов'язкове особисте пенсійне страхування відіграє важливу роль в доходах пенсіонерів у десяти країнах.

Більшість пенсійних систем провідних країн світу є комплексними і включають декілька підсистем (розподільчу і накопичувальну). Такий підхід дозволяє досягти оптимального поєднання фінансової стабільності і високого рівня виплат пенсій.

Для оцінки ефективності пенсійної системи важливо враховувати її здатність забезпечувати оптимальне співвідношення між коефіцієнтом заміщення та державними витратами на пенсійне забезпечення, з урахуванням демографічних факторів. Такий підхід дозволяє визначити ефективність системи в міжнародному порівнянні.

Ураховуючи світовий досвід та демографічну ситуацію в Україні, необхідно аналізувати досвід інших країн, щоб розробити ефективні реформи пенсійної системи. Реформування системи повинно передбачати збільшення пенсійного віку, модернізацію державної пенсійної системи та впровадження елементів приватизації та добровільного накопичувального страхування для забезпечення стійкості системи у майбутньому [41].

Іноземний досвід реформування пенсійних систем може бути джерелом корисних уроків. Проте важливо враховувати, що моделі та механізми соціального захисту, які успішно працюють у інших країнах, можуть не підходити безпосередньо для впровадження в іншому контексті. Вони повинні відповідати особливостям кожної конкретної країни з урахуванням її соціально-економічних, політичних, культурних та психологічних умов.

Потрібно також зазначити, що перехід до системи капіталізації пенсійних внесків вимагатиме значного часу, щонайменше 30-40 років, після чого буде створена нова повна пенсійна система.

Впровадження трирівневої пенсійної системи дозволить розподілити ризики між різними групами населення, зв'язані з демографічними та економічними змінами. Це зробить пенсійне забезпечення більш економічно та соціально збалансованим, захищаючи працівників від зменшення загального рівня доходів після виходу на пенсію. Таблиця 3.2 наводить заходи, які були прийняті різними країнами світу для забезпечення фінансової стійкості та соціально-економічної ефективності системи пенсійного забезпечення.

Таблиця 3.2

Заходи щодо забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи

№ з/п	Заходи щодо забезпечення фінансової стійкості пенсійних систем
1	Диверсифікація пенсій – «Ніколи не складеш усе в один кошик»
2	Зміни ставок внесків
3	Індексація пенсійних виплат – заходи щодо підвищення розміру пенсій, спрямовані на підвищення рівня життя громадян
5	підвищення пенсійного віку

6	Заходи стимулювання - використовувати коефіцієнти стимулювання при відстроченні пенсійного віку
7	Підвищені витрати на оплату праці
8	Адміністрація – це конгломерат установ і пенсійних фондів, які керують наданням соціальних пенсій

Аналізуючи таблицю Додатку А, можна виявити ряд заходів, які були успішно вжиті різними країнами для поліпшення фінансової стійкості та соціально-економічної ефективності систем пенсійного забезпечення. Наприклад, для забезпечення фінансової стійкості та підвищення ефективності пенсійної системи Італія урізноманітнила ринок накопичувального страхування, пропонуючи нові пенсійні портфелі з більш високою прибутковістю. У Японії, навпаки, було прийнято рішення утримувати контракти у фінансово нестійких фондах, не надаючи можливості поліпшити фінансовий стан через залучення нових інструментів.

Для досягнення короткострокової і середньострокової збалансованості пенсійних систем Польща, Словаччина, Угорщина та Естонія скоротили диверсифікацію джерел формування пенсій, перенаправивши внески з накопичувальної системи в розподільну або зменшивши обсяги внесків в накопичувальну систему.

Іншими поширеними довгостроковими інструментами, використовуваними для забезпечення фінансової стійкості, є збільшення пенсійного віку, збільшення стажу, стимулювання пізнього виходу на пенсію та інші адміністративні заходи для скорочення витрат держави.

Ці заходи відображають різноманітність підходів до реформування пенсійних систем та враховують конкретні особливості кожної країни з метою досягнення оптимальної балансу між фінансовою стійкістю та соціальною справедливістю.

Реформи в пенсійних системах країн світу є вкрай різноманітними і відображають унікальність та специфіку кожної країни. Немає універсального підходу до вирішення проблем пенсійного забезпечення через різноманітність

соціально-економічних умов, демографічних та культурних особливостей кожної держави.

Фактори, такі як рівень економічного розвитку, демографічні тенденції, структура працевлаштування, рівень доходів населення, політична стабільність та багато інших, впливають на вибір конкретних заходів у реформуванні пенсійних систем.

Таким чином, адаптовані до місцевих умов пенсійні реформи, що враховують індивідуальні потреби та особливості кожної країни, є ключовим чинником успіху в підтримці фінансової стійкості та соціально-економічної ефективності систем пенсійного забезпечення.

3.2. Напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні

У зв'язку з демографічною кризою в Україні посилюється тиск на необхідність швидких та активних змін у системі пенсійного забезпечення. Розробники законопроекту про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення, зареєстрованого у грудні 2019 року, посилаються на дані ООН, що вказують на те, що Україна входить до топ-15 країн світу з найшвидшими темпами скорочення населення. Прогнозується, що у найближче десятиріччя зменшення населення стане майже виключно результатом зменшення чисельності працездатного населення. Ці дані стимулюють усвідомлення необхідності змін у пенсійній системі. Подібний законопроект був також зареєстрований у липні 2017 року, що свідчить про поширення усвідомлення про необхідність змін у пенсійній системі.

Для успішної реалізації цієї реформи необхідно ретельно вивчити та моделювати інституційне забезпечення, а також вимоги до інвестиційного клімату для ефективного управління активами накопичувальних пенсійних фондів. Ця модель повинна бути готова врахувати ризики, пов'язані з її впровадженням та подальшим функціонуванням. Варіанти розуміння моделі системи пенсійного забезпечення значно відрізняються і вимагають детального вивчення та аналізу.

Як стверджує В. Мельничук, «пенсійна реформа – це зміна пенсійної моделі, інноваційний перехід від однорівневої солідарної системи пенсійного забезпечення до моделі пенсійного забезпечення на основі трьох рівноправних та однаково важливих рівнів, побудованих на індивідуальних пенсійних рахунках громадян» [27]. Хоча автор також наголошував на можливості подальшого просування п'ятирівневої пенсійної системи.

«Відхід від однорівневої солідарної системи проявився в рішеннях законодавчого органу зі створення приватних пенсійних фондів. Однак кризова економічна та політична ситуація в країні не сприяє їх належному функціонуванню, тобто відсутні належною мірою і попит, і пропозиція такої послуги. Все ж законодавство про недержавне пенсійне забезпечення «встановлює умови пенсійного забезпечення, відмінні від загальнообов'язкового державного пенсійного страхування» [27], що дає працюючим громадянам поки що право, а не можливість, самостійно забезпечувати себе страховими внесками на період старості».

Досягнення основної мети пенсійної реформи, яка полягає в підвищенні коефіцієнта заміщення при оптимізації державних витрат на пенсії, можливо лише за умови комплексного підходу. Цей підхід передбачає одночасне реформування всіх неефективних ланок пенсійної системи та запровадження нових. Також необхідно враховувати трансформацію пенсійної системи в умовах державного капіталізму в соціальній державі.

Нижче наведено основні напрямки реформування пенсійної системи України, які відповідають міжнародній практиці та враховують соціальні, демографічні та економічні реалії країни:

- підвищення достатності пенсійних виплат шляхом збільшення підсумкового коефіцієнта заміщення;
- забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи та дотримання прийняттого рівня додаткової підтримки пенсійної системи для державного бюджету;
- зниження залежності пенсійної системи від державного фінансування.

- оптимізація адміністративних витрат та підвищення ефективності використання ресурсів;
- розподіл навантаження пенсійних виплат за джерелами, рівнями та формами фінансування;
- розвиток ініціатив та інфраструктури для стимулювання формування заощаджень під час трудової діяльності;
- підвищення охоплення працюючого населення пенсійною системою;
- пропорційне підвищення віку виходу на пенсію;
- збільшення співвідношення працюючих до пенсіонерів;
- впровадження обов'язкового накопичувального елементу в пенсійну систему.

Розподільча пенсійна підсистема також може забезпечити підвищений коефіцієнт заміщення на кожен витрачений відсоток державних витрат на пенсії. Для цього потрібно оптимізувати витрати та підвищити ефективність використання ресурсів у пенсійній системі загалом та у Пенсійному фонді України зокрема.

Подальше збільшення бюджетних трансфертів у ПФУ може негативно вплинути на фінансову стабільність країни та загрожувати подальшому економічному і соціальному розвитку. Збільшення податкового навантаження в умовах повільного економічного зростання також загрожує поглибленням негативної економічної ситуації в Україні. Ефективним рішенням щодо оптимізації витрат може стати обмеження виплат пенсій працюючим пенсіонерам в розмірі мінімального значення ЄСВ.

Наразі приблизно одна третина пенсіонерів по старості (~2,5 млн осіб) продовжує працювати після виходу на пенсію, а саме працюючі пенсіонери найменше потребують соціальної підтримки. Пенсія, по суті, компенсує втрату можливості працювати. Обмеження цих виплат сприятиме покращенню співвідношення між працюючими і пенсіонерами. Стимулювання пізнішого виходу на пенсію в обмін на більш високу пенсію також може бути ефективним

кроком, який не обтяжуватиме пенсійну систему через короткий термін дожиття.

Додатковим ефективним заходом є стимулювання відмови від «сірих» зарплат, що допоможе збільшити доходи пенсійної системи. До 21% зайнятих в Україні знаходяться у сфері нелегальної зайнятості, що призводить до втрати доходів пенсійної системи. Перехід хоча б половини цих працівників на повну сплату страхових внесків може збільшити доходи пенсійної системи на 6,36% або на 19,27 млрд. грн. щорічно (0,48% ВВП).

Паралельно з підвищенням мінімальної заробітної плати можна вимагати підвищення мінімального порогу зарплати для отримання пенсійних прав. Збільшення відповідальності працівників, що погоджуються на «сірі» схеми оплати праці, та підвищення стимулів для відмови від таких схем також будуть ефективними заходами. Також, підвищення пенсійного віку може бути важливим кроком у реформуванні розподільчої пенсійної підсистеми.

Аналіз практики організації та розвитку пенсійних систем у всьому світі чітко підтверджує, що з підвищенням середньої тривалості життя необхідно пропорційно збільшувати пенсійний вік, щоб зберегти стабільне співвідношення між активним населенням та пенсіонерами. Відзначимо, що цей захід повністю відповідає міжнародній практиці реформування пенсійних систем, особливо у країнах OECD, де середній вік виходу на пенсію становить близько 65 років для чоловіків та 63 роки для жінок.

За відомостями, середня тривалість життя при досягненні 60 років у 2018 році складала 75,44 роки для чоловіків і 80,84 роки для жінок. Прогнозується, що до 2030 року ці показники збільшаться, досягнувши 77,7 років для чоловіків та 81,9 років для жінок. У теперішній ситуації розумною здавалася б ідея поетапного підвищення пенсійного віку на 5 років для обох статей. Це можна було б здійснювати через поетапне збільшення на 6 місяців щорічно для жінок і на 3 місяці для чоловіків.

Неоднакове підвищення пенсійного віку впливає з різниці в тривалості життя та періоду після виходу на пенсію. Так, до 2023 року вік виходу на

пенсію для обох статей буде становити 65 років. Оцінюючи можливий ефект від цього заходу для пенсійної системи, варто відзначити, що це може призвести до значного зменшення витрат на 102,7 млрд. грн. Такий крок дозволить покращити співвідношення між працюючими та пенсіонерами, збільшить доходи пенсійної системи при зниженні витрат та сприятиме активнішій пропозиції на ринку праці, що має важливе значення в умовах передбачуваного скорочення чисельності працездатного населення.

За останні роки недержавні пенсійні фонди набувають все більшого значення поруч з солідарною системою пенсійного забезпечення. Однак існує ряд проблем, які гальмують їхній розвиток. Одна з основних проблем - це низька освіченість населення щодо можливостей недержавного пенсійного забезпечення. Багато працюючих осіб не мають достатньої інформації про можливості збереження коштів у таких фондах для підтримки себе після виходу на пенсію.

Крім того, існують інші важливі проблеми, що гальмують розвиток недержавних пенсійних фондів. Держава знаходиться в нестабільному політичному та економічному середовищі, що створює невизначеність для інвесторів. Низький рівень доходів громадян також ускладнює ситуацію, а нестача знань у сфері пенсійного та страхового забезпечення призводить до недовіри до недержавних пенсійних фондів.

Для вирішення цих проблем необхідно провести комплекс заходів щодо стабілізації пенсійної системи загалом. Важливо встановити відповідні тарифи на страхові внески або нарахування на фонд оплати праці, щоб забезпечити фінансову стабільність недержавних пенсійних фондів. Також необхідно звернути увагу на демографічне навантаження на працюючу частину населення та забезпечити адекватне співвідношення розміру пенсій до розміру заробітної плати. Крім того, потрібно розвивати фінансові ресурси недержавних пенсійних фондів та створити сприятливий економічний клімат для їхньої діяльності[31].

Для вирішення проблеми необізнаності населення щодо накопичувальної пенсійної системи державі потрібно провести ряд заходів. Спочатку, важливо

організувати інформаційні кампанії, спрямовані на ознайомлення громадян з можливостями інвестування, зокрема у недержавні пенсійні фонди та їх перевагами. До цього важливо досягти оптимального балансу між ризиками та доходами в інвестиційних портфелях фондів шляхом розвитку капіталовкладень та підвищення рівня управління інвестиційними портфелями.

Далі, важливо створити один орган контролю за діяльністю основних суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення, обладнаний чіткими повноваженнями. Покращення системи захисту та збільшення гарантій безпеки для осіб, які залучені до спільного інвестування, також є необхідним.

Удосконалення недержавної системи пенсійного забезпечення можливе лише за умови розроблення чіткої законодавчої бази, яка регулюватиме відносини між суб'єктами НПФ та розподілятиме відповідальність між ними. Інформаційна політика також грає ключову роль у відновленні довіри осіб пенсійного віку до недержавного пенсійного забезпечення загалом, а також до окремих суб'єктів системи.

Висновки до розділу 3

Розвиток багаторівневої системи пенсійного забезпечення в Україні потребує впровадження інноваційних підходів, враховуючи європейський та світовий досвід, і може бути здійснений за допомогою наступних напрямків:

1. Відповідність структури системи: Необхідно забезпечити наявність державної інституції для адміністрування вкладів, а також уникнути централізованого акумулювання коштів у накопичувальному фонді.
2. Інформаційно-технічне забезпечення: Важливо ввести систему автоматичного запису на другому рівні пенсійного забезпечення та усунути розбіжності в управлінні на другому і третьому рівнях.
3. Управління активами: Розміщення пенсійних активів доцільно здійснювати у різних інвестиційних інструментах, включаючи державні та корпоративні облігації, акції, нерухомість тощо.

4. Розвиток фінансового ринку: Необхідно змінити інвестиційний клімат в Україні, щоб привести його у відповідність зі світовими стандартами та гарантувати інвесторам стабільність та надійність.

5. Інтеграція у світовий інвестиційний простір: Забезпечення можливості інвестування коштів недержавних фондів у провідні компанії світу сприятиме розширенню інвестиційних можливостей.

6. Створення додаткових рівнів пенсійного забезпечення: Необхідно створити правові умови для інвестування пенсійних вкладів у заклади медичного обслуговування, об'єкти відпочинку та інші сфери.

Включення українських інвестиційних компаній у міжнародні економічні відносини дозволить впроваджувати стандарти виробництва та стимулювати дотримання міжнародних правил фінансового ринку, що сприятиме розвитку економіки країни.

ВИСНОВКИ

Пенсійне забезпечення є важливим аспектом соціальної політики, оскільки воно забезпечує базові потреби непрацездатних громадян у похилому віці та осіб зі зниженим здоров'ям. Україна має різні інститути системи пенсійного страхування, такі як солідарна система, накопичувальна система та недержавні пенсійні фонди.

Солідарна система передбачає виплати пенсій залежно від обсягу та характеру трудового внеску та є основою матеріального забезпечення пенсіонерів. Однак ця система стикається з труднощами через демографічні причини, такі як старіння населення та зменшення кількості працездатного населення. Недостатність коштів у Пенсійному фонді України є результатом збільшення кількості пенсіонерів в порівнянні з кількістю працюючих осіб.

Накопичувальна система передбачає щомісячні відрахування заробітної плати для накопичення пенсійних вкладів. Ця система вимагає розвинутої інвестиційної стратегії та ефективного управління активами для забезпечення стабільної виплати пенсій.

Недержавні пенсійні фонди є альтернативою солідарній системі і пропонують накопичувальні та добровільні пенсійні програми. Вони можуть забезпечити певні переваги, такі як індивідуалізоване інвестування та гнучкі умови пенсійних виплат.

Проаналізований стан наближення українського законодавства до правової системи ЄС дозволяє виявити ті проблеми, що постали перед Україною, і запропонувати підходи до підвищення ефективності цього процесу. В цьому зв'язку зауважимо, що держава повинна створювати нове законодавство, у відповідності до міжнародних принципів і стандартів, оскільки до цього часу в її правовій базі згадані принципи і стандарти просто були відсутні. Як наслідок, існуюча законодавча база є суперечливою, нестабільною і малозрозумілою, виникають правові колізії та неоднозначне вирішення питань щодо чинного законодавства. Саме це призводить до неефективного регулювання відносин в сфері пенсійного забезпечення. Також звертаємо увагу на те, що досягнення певного ефективного результату щодо реформування солідарної пенсійної системи повністю залежить від економічного стану України. На сьогоднішній день, на жаль, рівень економічного розвитку України не зможе забезпечити досягнення належного пенсійного забезпечення.

В Україні гостро поставлено питання фінансової збалансованості бюджету Пенсійного фонду. З державного бюджету постійно надаються трансферти для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду України. Потрібно спираючись на надані рекомендації збільшувати відсоток власних надходжень, проводити комплексне реформування пенсійної системи, яке дозволить зменшити високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення. За таких умов можна буде говорити про успішну роботу Пенсійного фонду України та ефективність системи пенсійного забезпечення у країні.

Перші кроки пенсійної реформи в Україні сприяють розвитку системи соціального забезпечення населення. Для підтримання позитивних змін необхідно продовжувати впровадження новацій, а саме:

–аналіз зарубіжного досвіду, визначення причин невдалих реформ та

успіхів. Це допоможе обрати виважені рішення щодо подальших нововведень в умови функціонування системи;

– введення другого рівня – накопичувальної системи загальнообов’язкового пенсійного страхування. Це забезпечить стійкість пенсійної системи у майбутньому, зацікавленість працівників у щомісячних внесках на власний рахунок. Для ефективного функціонування даної системи необхідно залучати висококваліфікованих спеціалістів, використовувати досвід інших країн, створювати умови для можливості вибору різних сценаріїв накопичення, дозволити вхід зарубіжним гравцям на український ринок пенсійного страхування, що забезпечить диверсифікацію та підвищить надійність для учасників системи;

– підтримання темпів економічного зростання. Держава має забезпечувати умови, що сприятимуть відновленню української економіки;

– контроль за несплатою податків. За допомогою продовження жорсткої обмежувальної політики можна досягти підвищення державних надходжень та зменшення рівня тінізації економіки, рівня неофіційного працевлаштування;

– зменшення рівня недовіри населення до системи страхування в цілому. Ознайомлення населення з системою пенсійного страхування та фінансовим ринком загалом позитивно вплине на обсяги внесків до солідарної та накопичувальної системи;

– вдосконалення законодавства стосовно регулювання державного та недержавного пенсійного страхування;

– сприяння створенню нових робочих місць та боротьба з безробіттям, що призведе до збільшення бази оподаткування та зростання бюджету пенсійного фонду України;

– зменшення диференціації між мінімальним та максимальним розміром пенсій.

Подібні заходи сприятимуть підвищенню фінансової збалансованості бюджету Державного Пенсійного фонду, можливості підвищення мінімальної заробітної плати для працюючого населення, що в свою чергу призведе до

зростання обсягів надходжень фінансових ресурсів до солідарного рівня системи. А розвиток накопичувального страхування забезпечить фінансову стійкість системі пенсійного страхування та створить сприятливі умови щодо можливості системи виконати свої коротко-, середньо- і довгострокові зобов'язання перед громадянами, що досягли пенсійного віку.

Також для вирішення проблем у пенсійній системі України необхідно приймати комплексні заходи, такі як:

1. Інформаційна політика: забезпечення громадян інформацією про різні пенсійні програми та їх переваги.
2. Удосконалення законодавства: внесення змін до законодавства для забезпечення стабільності та надійності пенсійної системи.
3. Розвиток фінансового сектору: створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення приватного капіталу у пенсійні фонди.
4. Розширення охоплення: збільшення кількості громадян, що беруть участь у недержавних пенсійних програмах.
5. Створення механізмів контролю: забезпечення ефективного контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів та захисту прав учасників системи.

Інтеграція різних підходів у пенсійній системі та постійне вдосконалення її можуть сприяти створенню стабільного та ефективного механізму пенсійного забезпечення для громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Global Age Watch Index 2018. HelpAge International. URL : <http://www.helpage.org/global-agewatch/populationageing-data/global-rankingstable>.
2. ZelenkoV. Introduction of the accumulative component into the pension system of Ukraine: assessing of European practices. *Przegląd Europejski*. 2020. № 3. P. 161–176.
3. Адамовська В. С. Реформування законодавства в сфері пенсійного забезпечення. *Економічна наука*. 2018. №3. С. 66 –69.
4. Адамська О. Антикризове управління в контексті реагування на регіональні виклики: теоретико-методологічний аспект. *Ефективність державного управління*. 2018. вип. 2 (55). Ч. 1. С. 30-38.
5. Аналіз діяльності Пенсійного фонду України за 2015-2023 роки. URL:<https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/2018-08-28.-analiz-pf-za->
6. Берегова В. Сучасний стан та проблеми системи пенсійного забезпечення. *Херсонщина за день*. 2017. 14 серпня. URL: <http://ksza.ks.ua/news/economics/72711-suchasniy-stand-ta-problemi-sistemi-pensynogo-zabezpechennya.html>
7. Біла С.О. Реформування інституту пенсійного забезпечення: досвід країн ЄС. *Історія народного господарства та економічної думки України (збірка наукових праць)*. 2017. Ч. 1. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10874.html>
8. Бурков Ю. А. Сучасна система накопичення. *Фінансові послуги*. 2012. № 2. С. 4.
9. Буряченко О. Є. Сутність поняття пенсійного забезпечення в науковому дискурсі. *Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць*. Харків: ХарПІДУ НАДУ, 2015. Вип. 2(49). С. 90–98. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-2/doc/1/14.pdf>
10. Буряченко О. Є., Яроміч С. А. Сучасні пенсійні формули: можливості та обмеження використання закордонного досвіду. *Актуальні проблеми*

державного управління : зб. наук. праць. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2015. Вип. 3(63). С. 151–156.

11. Вишневська О.А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України. MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT. 2016. № 8 (34) серпень, С. 42- 48.

12. Гетман О. Як забезпечити гідні пенсії і не нашкодити доброчесному бізнесу. *Економічна правда*. 2020, 5 лютого. URL: <https://www.epravda.com.ua>

13. Горбунова О. А. Реформування системи пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та можливості використання в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 3 (88). С. 118-125. URL: <http://www.journal.puet.edu.ua>

14. Городецька Л. О. Реформування пенсійної системи в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 5. С. 12-13.

15. Економічна активність населення України 2017: Стат.збірник / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat>

16. Євростат, база даних соціальних видатків ОЕСР, SOCX [Eurostat database OECD social spending, SOCX]. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search/database;stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode SOCX AGG>

17. Женчак О. В. Розвиток пенсійного забезпечення та його вплив на економіку України на основі європейського досвіду. *Наука молода*. 2012. № 9. С. 97 – 101.

18. Зайчук Б. О. Система пенсійного забезпечення: сьогодні і завтра. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. №8. С. 20– 21.

19. Збірник «Економічна активність населення України». URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/11/Arch_ean_zb.htm

20. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо пенсійного забезпечення. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16717.html?PrintVersion>

21. Кириленко О., Козак Г. Перспективи реформування державного пенсійного страхування в Україні. *Світ фінансів*. 2011. №2. С. 120-131.

22. Кравченко М.В. Накопичувальна пенсійна система як інструмент соціального захисту громадян. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10kmvszg.pdf>
23. Крушинська А. В., Кравець І. М. Недержавне пенсійне страхування як перспективний напрям соціальної політики України. *Університетські наукові записки*. 2022. № 1-2 (85-86), С. 160–176.
24. Кукурудз В. Особливості функціонування пенсійного забезпечення в Україні. *Актуальні питання фінансової науки та практики*: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
25. Кукурудз В. Напрямки реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Т. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.
26. Кукурудз В. Зарубіжний досвід пенсійного забезпечення. *Актуальні питання фінансової науки та практики*: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2024.
27. Мельничук В. Час пенсійної реформи. *Економіка*. 2019, 8 серпня. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/233428>
28. Недержавні пенсійні фонди в Україні є збитковими. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/negosudarstvennye-pensionnye-fondy-ukraine-1564050920.html>
29. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
30. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2012_u.htm
31. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: <http://www.pfu.gov.ua/>
32. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07riku.html

33. Пенсійна реформа в Україні: результати і перспективи. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В. Петрушка, М.П. Шаварина; за ред. О. П. Кириленко, Б. С. Малиняка. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. С. 102-110.
34. Петрушка О. В., Баніт Ю. В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. *Наука й економіка*. 2015. № 1(37). С. 19-27.
35. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/
36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України № 2148-VIII 3 жовтня 2017 р. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017, № 40-41, ст.383. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19>.
37. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України № 1058-IV від 09.07.2003. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 49-51, ст. 376. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/page>
38. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 № 280. URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>)
39. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 9 липня 2003 року № 1057-IV. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
40. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 08.07.2011. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>.
41. Світовий досвід пенсійної реформи. URL: <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/>.
42. Ткаченко Н.М. Пенсійне забезпечення, право на пенсію, розміри, нарахування, пенсійна реформа. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 1 (34). С. 170-174.

43. Толуб'як В. С. Демографічні процеси та їх вплив на систему пенсійного забезпечення населення в Україні. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-4-34.pdf>
44. Толуб'як В. С. Державна політика пенсійного забезпечення: сутність та функції. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 4. – С. 232-238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2009_4_35
45. Толуб'як В. С. Пенсійна реформа в контексті економічного розвитку. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. Вип. 2. С. 232-239. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-2-32.pdf>
46. Толуб'як В. С. Пенсійні реформи в зарубіжних країнах: особливості та результати. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. Економічні науки. 2014. Вип. 9, ч. 5. – С. 200-213
47. Толуб'як В. С. Світова фінансова криза: виклики та висновки для пенсійних фондів. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. Вип. 2. С. 133-140. URL: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-4-19.pdf>
48. Тропіна В. Пенсійна реформа в Україні: результати та перспективи. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 4. С. 175-179.
49. Фоміцька Н.В., Єганов В.В. Теорія систем для менеджерів : навч. посіб. Х.:Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2013. 248 с.
50. Хто, скільки та куди відкладатиме на старість? Уряд нарешті показав модель пенсійної реформи. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/11/4/679394>.
51. Швець В. Концепція оцінки адекватності пенсійного забезпечення. *Нобелівський вісник*. 2020. №1(13). С. 93-98.
52. Швець В. Фінансова стійкість пенсійного забезпечення під час пандемії Ковід-19. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2020. № 2 (29). С. 94-101.

ДОДАТОК А

Характеристика пенсійних систем у різних країнах та заходів щодо забезпечення їх фінансової стійкості та ефективності

Країна	Види систем	Внески на пенсійне забезпечення	Заходи щодо забезпечення стійкості та ефективності
Італія	Соціальна пенсія; умовнонакопичувальні рахунки; добровільні корпоративні пенсійні програми	Мінімальний розмір внеску становить 35% від суми середньої заробітної плати. На умовнонакопичувальні рахунки зараховуються суми пенсійних внесків за умовною ставкою. У приватному секторі ставка внесків - 32,7% від заробітку, з якої 1/3 внеску сплачує працівник і 2/3 - роботодавець. У державному ставка - 32,95%, в тому числі 8,75% - працівник і 24,20% - роботодавець.	Створення більш різноманітних інвестиційних портфелів. Індексація пенсій була заморожена в 2012-2013 роках. Працівники, що увійшли в систему страхування до 1996 року, в 2014 році можуть вийти на пенсію в будь-якому віці за умови стажу не менше 41,5 року.
Японія	Є 3 категорії державного пенсійного страхування: підприємці, працівники частного сектору, чоловіки, жінки працівників, що входять до другої категорії; корпоративне пенсійне страхування	Громадяни, які належать до першої категорії, платять внески за фіксованою ставкою, учасники другої категорії платять податок на доходи фізичних осіб. Громадяни третьої категорії не зобов'язані робити внески.	З фінансово нестійкими пенсійними фондами розривається контракт. Нові пенсійні фонди не можуть створюватися.
Польща	Державні пенсії були переведені на принцип NDC; накопичувальні пенсії	Внесок 19,52% від заробітної плати платять працівник і роботодавець в рівних частинах по 9,76%.	У 2014 р. внески з системи другого рівня йдуть у державну систему. Бажаючим дозволяється залишитися в накопичувальній недержавній системі, але їх внески протягом 10 років будуть перекладатися в державну.
Словачія	Солідарна система; накопичувальна система, добровільне недержавне пенсійне забезпечення.	9% відрахувань іде в загальний фонд, 9% відрахувань іде в накопичувальний фонд. У випадку, якщо робітник не доживе до пенсії, гроші другого рівня пенсійного страхування будуть являтися спадщиною.	До 2013 року пенсія індексувалася за змішаним індексом виходячи з росту середньої заробітної плати та інфляції. З 2013 - 2016 років зростання пенсії будуть відбулись на фіксовану величину, з 2017 р - на рівень інфляції.
Угорщина	Державна пенсійна система; накопичувальна пенсійна система	Внесок становить 26% (18% роботодавець, 8% працівник), з яких в накопичувальну систему йде 6%. За бажанням працівника, його внесок може бути добровільно збільшено на 4%.	Збільшення віку виходу на пенсію до 65 років. З 2010 - 2011 рр. на внески в обов'язкову накопичувальну систему було накладено мораторій. Усі внески спрямовувались тільки в обов'язкову розподільну систему.

Естонія	Державна пенсійна система; накопичувальна система; приватна пенсійна система	2% бруто-зарплати перераховується на особистий пенсійний рахунок. Держава додає до цього 4% за рахунок соціального податку, що сплачується з зарплати.	Внески в накопичувальну програму тимчасово скорочені з 4% до 0% - в 2010 році, з 2011 року поступове повернення колишнього тарифу 2%, 4% - в 2012 році. Внески за 2010-2011 роки з накопичувальних програм прямували в розподільні програми першого рівня.
Австралія	Державна пенсійна система; Накопичувальна пенсійна система	Стаж і місце роботи не мають значення. Державну пенсію виплачують навіть тим, хто ніколи в своєму житті не працював. Розмір виплати залежить від сімейного стану, кількості дітей, величини річного доходу і наявності майна у власності. Роботодавці зобов'язані відраховувати 9% зарплати працівника в приватний пенсійний фонд за умови, що співробітник старше 18 років і працює більше 30 годин на тиждень.	У 2014 році тариф внеску в обов'язкову пенсійну систему збільшився з 9% до 9,5%. З 2021 року по 2025 рр. планується збільшення до 12%.
Німеччина	Обов'язкове державне страхування; виробнича пенсія; приватне страхування	Внесок дорівнює 18,6% від зарплати. Якщо людина заробляє менше 450 євро в місяць, тоді внесок складає також 18,6%, але при цьому 15% оплачує роботодавець і тільки 3,6% працівник.	У 2015 році тарифи внесків скорочені до 9,35% для роботодавців. Передбачено збільшення пенсійного віку до 67 років 2030 р.
Канада	Програма забезпечення в старості, яка фінансується із загальних державних доходів; пенсійний план Канади і його еквівалент для провінції Квебек, він є обов'язковою загальнонаціональної розподільчої системою, що фінансується за рахунок внесків пенсійної програми; добровільні пенсійні програми.	Пенсійне оподаткування в Канаді відповідає моделі ООН. Внески виключаються з оподаткованого доходу. Якщо їх платять роботодавці, вони виключаються як законні поточні витрати, і не обкладаються податком як дохід працівників, за яких робляться ці внески. Якщо внески сплачуються працівниками, вони виключаються з оподаткованого доходу платників. Інвестиційний дохід, отриманий пенсійними трастовими фондами або персональними рахунками, не обкладається податком.	При більш ранньому виході на пенсію застосовується понижуючий коефіцієнт. При відкладанні віку виходу на пенсію застосовується заохочувальний коефіцієнт. Максимальне збільшення - 36%. З 2011 до 2017 року внесок був підвищений з 9,9% до 10,8%. З 2018 року буде здійснюватися автоматичний механізм прив'язки внесків до розміру фінансового плану.
Ізраїль	Біту Леумі -державна страхова компанія; накопичувальна пенсійна система.	Внесок становить 6,5% від зарплати роботодавця і 6% з працівника.	У 2014 році мінімальний тариф в обов'язкову пенсійну систему першого рівня виріс з 15% до 17,5%.
Фінляндія	Трудова пенсія; державна пенсія для тих пенсіонерів, які не мають трудової пенсії.	Підприємець виплачує страхові внески самостійно.	На окремі пенсійні схеми індексація буде обмежена 0.4% замість очікуваної індексації більше 1%. З 2011-2016 рр. тариф страхового внеску в пенсійні програми збільшився на 0.4%.

Франція	Пенсійне накопичувальне страхування; солідарна пенсія	Для осіб вільних професій, ремісників і дрібних підприємців щомісячні виплати в пенсійний фонд складають 16,35%.	Тариф внеску для працівників зайнятих в громадському секторі збільшується з 7.85% у 2010 році до 10.55% до 2020 року. З 2013 року страховий стаж поступово збільшується з 41.5 років до 43 років до 2030 року.
США	Державна пенсійна система; приватні пенсійні фонди.	7.65% взносу платить працівник та стільки платить роботодавець. Особи, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, сплачують за себе одночасно як за співробітника і як роботодавця 15,3%.	У 2012 році тарифи страхового внеску в соціальні страхові та пенсійні програми були скорочені. Ця міра передбачала розвиток конкуренції і стимулювання економічного розвитку.
Чехія	До 2015 р. існувала трирівнева пенсійна система: перший рівень - солідарна система, другий - накопичувальна система, третій – система недержавного пенсійного забезпечення. З 2016 р. другий рівень пенсійної системи був ліквідований і вступили в силу законодавчі новинки, покликані залучити населення більш активно користуватися третім рівнем.	Розмір внеску становить 9% середньої зарплати. Розмір відсоткової частини пенсії обчислюється, виходячи з суми «брудної» зарплати, окремо за кожен рік страхового стажу і становить 1,5%.	З 2013 - 2015 рр. темпи зростання розмірів пенсій сповільнювалися. У січні пенсії індексуються на 33.3% від інфляції і 33.3% від індексу зростання середньої заробітної плати.
Іспанія	Державна пенсія за трудовим стажем; для тих, у кого стажу немає або недостатньо існують приватні пенсійні програми.	З урахуванням соціальних виплат, середня пенсія в Іспанії в 2017 році склала 908 євро, що на 2,8% вище за минулорічний показник. Пенсійні виплати становлять від 60 до 100% від зарплати.	З 2019 року раз в п'ять років індексація пенсії буде змінюватися виходячи зі зміни очікуваної тривалості життя (від 0.25% до 1.5% інфляції).
Великобританія	Система державного страхування; система професійних пенсій; система персональних пенсійних планів	Обов'язкові внески роботодавця і працівника	Передбачено збільшення пенсійного віку до 67 років до 2022 року і розглядається до 70 років до 2035 року.
Греція	ІКА - найбільший національний фонд страхування; ОГА - державний фонд стархування	Для того, щоб була нарахована мінімальна пенсія необхідно набрати не менше 4 500 єнсів, при цьому 1 єніс рівнозначний 15 євро. Таких єнів в місяць треба мінімум 12 (т.е.180 євро), з урахуванням робочого стажу в 33 роки	На період з 2011 по 2015 рік індексація була заморожена. З 2014 року пенсії індексуються по інфляції. Вирівнювання пенсійного віку для чоловіків і жінок відбувалося з 2011-2013 рр. З 2011-2015 роки об'єднуються деякі пенсійні фонди, що фінансуються за рахунок коштів уряду.

Ірландія	Пенсійні програми; добровільні корпоративні, індивідуальні плани. Є 3 державні схеми: пенсії, фінансовані з бюджету; пенсії для місцевих органів влади; пенсійні фонди державних компаній.	Ставка внесків для працівників із заробітною платою понад 352 євро в тиждень становить 14,75% від розміру заробітку; 10,75% вноситься роботодавцем і 4,00% - працівником.	Підвищення пенсійного віку в 2021 році до 67 років, до 68 років до 2028 року.
Нідерланди	Базова пенсія; пенсія роботодавця; страхування життя	У працівника утримують пенсійний внесок, роботодавець додає свою частину і передає всю суму в пенсійний фонд	Передбачено підвищення пенсійного віку до 67 років до 2023 року.
Португалія	Обов'язкова державна пенсійна система: пенсія, пов'язана з заробітком, соціальна пенсія, розрахована на людей, які не працювали або не мають достатньо внесків; професійні і приватні механізми.	Щоб претендувати на пенсію необхідно не менше 15 років пропрацювати або сплатити внески соціального страхування за цей же період. Іноземці мають рівні права за умови, що вони внесли внески не менше ніж за 15 років.	Підвищення пенсійного віку в 2014 році на 1 рік.
Люксембур	Державна пенсійна система; приватні пенсійні фонди	8% внеску платить працівник, 8% перераховує роботодавець. Самозайняті і дрібні підприємці перераховують за себе самі 16%. 8% від зарплати кожної застрахованої особи додає держава.	Підвищення страхового стажу для отримання повної пенсії з 33 років до 40 років до 2052 року. Наявність 40-річного стажу дозволяє вийти на пенсію раніше загальностановленого пенсійного віку.
Данія	Соціальна пенсія; накопичувальна пенсія; корпоративні пенсійні плани; добровільні корпоративні, індивідуальні пенсійні схеми	Базова сума однакова для всіх одержувачів і становить 17% від середньої заробітної плати. Вона варіюється в залежності від сімейного стану громадян.	У 2012 році - установи, які адмініструють соціальне страхування були об'єднані.
Швейцарія	Держане пенсійне страхування; виробниче пенсійне страхування; приватне страхування	Відрахування здійснюються державою, роботодавцем і працівником	Індексація пенсії першого рівня з 2019 року. Мінімальні виплати складуть 1185 франків (+10 франків). Максимальні - 2370 франків (+20 франків).